

ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА

ФАКУЛЬТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ЕКОНОМІКИ

Кафедра публічного управління та адміністрування

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему:

«ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО ТУРИЗМУ ЯК ФОРМИ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ НАСЕЛЕННЯ»

Виконав: студент магістратури за
спеціальністю 281 Публічне
управління та адміністрування
(заочної форми навчання)

Гетманчук Юрій Андрійович

(прізвище, ім'я та по-батькові)

Керівник: Кандидат наук з
державного управління
Маєвський Ю.Ф.

(науковий ступінь, вчене звання,
прізвище та ініціали)

Рецензент:

(науковий ступінь, вчене звання,
прізвище та ініціали)

Анотація

Гетманчук Ю.А. Організація соціального туризму як форми соціальної підтримки населення. – рукопис.

Магістерська робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 281 Публічне управління та адміністрування. – Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова. – Хмельницький, 2021.

На основі дослідження у магістерській роботі з проблем соціального туризму автором зроблено такі висновки. Сутність та специфіка соціального туризму як форми соціальної підтримки населення розглянуті з позицій двох підходів - широкого та вузького, основу яких склали положення, що рекомендуються Всесвітньою туристською організацією. Вузький підхід у розумінні соціального туризму призначений для реалізації громадянських прав на відпочинок, свободу переміщення, охорону здоров'я найбільш соціально вразливих верств населення. У широкому розумінні соціальний туризм відображає масовий характер споживання туристських послуг, що означає широке охоплення подорожами мільйонів людей різного рівня доходів, соціальної та професійної власності, віку тощо. Соціальний характер туризму має множинний прояв через соціальну політику та підтримку держави, виконувани гуманітарні та культурно-виховні функції тощо.

У магістерській роботі розглянуто три основні моделі організації соціального туризму: страхова, накопичувальна та розподільна, дається характеристика їх переваг та недоліків стосовно різних національних особливостей.

У роботі обґрунтовано, що доступність мінімального соціального стандарту орієнтована на обмежені можливості малозабезпечених громадян, чий середньодушові доходи не досягають прожиткового мінімуму, що не дозволяє їм самим оплачувати туристські послуги. Для цієї категорії громадян послуги туризму або санаторно-курортного лікування мають

надаватися на безоплатній основі або у вигляді допомоги. При цьому доступність мінімального соціального стандарту повинна досягатися через нижчі сезонні ціни на туристські послуги. Матеріальні проблеми, які стримують зростання споживання послуг організованого відпочинку, зумовлюють необхідність соціальної підтримки окремих категорій населення, зокрема пенсіонерів, осіб з інвалідністю (дорослих та дітей), дітей та підлітків, що залишилися без піклування батьків тощо.

У магістерській роботі розкрито можливості реалізації державної соціальної політики за допомогою цільових комплексних соціальних програм, а також надано аналіз виконання державних цільових програм з питань соціального захисту окремих категорій населення.

Annotation

Getmanchuk Yu.A. Organization of social tourism as a form of social support. - manuscript.

Master's thesis for a master's degree in Specialty 281 Public Management and Administration. – Leonid Yuzkov Khmelnytsky University of Management and Law. – Khmelnytsky, 2021.

Based on research in the master's thesis on social tourism, the author draws the following conclusions. The essence and specifics of social tourism as a form of social support are considered from the standpoint of two approaches - broad and narrow, based on the provisions recommended by the World Tourism Organization. The narrow approach in the understanding of social tourism is intended for the realization of civil rights to rest, freedom of movement, health care of the most socially vulnerable segments of the population. In a broad sense, social tourism reflects the massive nature of the consumption of tourist services, which means a wide coverage of travel of millions of people of different income levels, social and professional property, age and more. The social nature of tourism has multiple manifestations through social policy and state support, humanitarian and

cultural-educational functions, etc.

The master's thesis considers three main models of organization of social tourism: insurance, savings and distribution, describes their advantages and disadvantages in relation to different national characteristics.

The paper substantiates that the availability of the minimum social standard is focused on the limited opportunities of low-income citizens whose average per capita income does not reach the subsistence level, which does not allow them to pay for tourist services themselves. For this category of citizens, tourism or spa treatment services should be provided free of charge or in the form of assistance. At the same time, the availability of a minimum social standard should be achieved through lower seasonal prices for tourist services. Material problems that hinder the growth of consumption of organized recreation services necessitate social support for certain categories of the population, including retirees, people with disabilities (adults and children), children and adolescents left without parental care, etc.

The master's thesis reveals the possibilities of implementing state social policy through targeted comprehensive social programs, as well as provides an analysis of the implementation of state targeted programs on social protection of certain categories of the population.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОГО ТУРИЗМУ	9
1.1. Сутність та роль соціального туризму	9
1.2. Забезпечення доступності соціальних послуг малозабезпеченим верствам населення	25
РОЗДІЛ 2. СТАН СОЦІАЛЬНОГО ТУРИСТСЬКОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ В УКРАЇНІ	35
2.1. Особливості соціального туризму в Україні	35
2.2. Реалізація програм соціального захисту населення	45
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ІЗ СОЦІАЛЬНОГО ТУРИСТИЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ	53
3.1. Організаційно-економічні аспекти удосконалення діяльності у сфері соціального туризму	53
3.2. Шляхи забезпечення розвитку соціального туризму в Україні	58
ВИСНОВКИ	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	72

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасній національній економіці України все більш важливим є вирішення багатьох суспільно-політичних та соціально-економічних завдань, серед яких виділяються проблеми соціального захисту та підтримки малозабезпечених верств населення, зокрема організації відпочинку, туризму, відновлення здоров'я, соціальної реабілітації тощо. Соціальний туризм у світі увійшов у стандартний стандарт життєзабезпечення, виконуючи економічні та гуманітарні функції. Послуги соціального туризму не стали доступними всім верствам населення, що посилює диференціацію суспільства, зберігає небезпеку соціальних конфліктів.

Соціальні та економічні реформи, що проводяться, зокрема монетизація пільг населенню, ставлять цілу низку проблем з мінімізації соціальних ризиків. У світлі цього проблема доступності соціально значущих благ усім верствам населення проявляється з особливою гостротою.

Формування громадської думки щодо значущості соціального туризму складається під впливом інформації про фактичний обсяг та структуру споживання малозабезпечених верств населення, про існуючі соціальні програми у цій сфері, про можливості застосування нових соціальних технологій. У вітчизняній та зарубіжній теорії та практиці накопичено чималий досвід у організації соціального туризму, який потребує аналізу та узагальнення.

Ступінь наукового розвитку проблеми. Законі України «Про туризм» [45] про соціальний туризм не згадується. У Стратегії розвитку туризму і курортів, затвердженій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 6.08.08 за № 1088–р, серед основних напрямів її реалізації вказувалося – «розробити механізм державної підтримки впровадження туристичного продукту соціального характеру» [17]. У зв'язку з цим, набули актуальності

вивчення та аналіз сучасного стану соціального туризму в Україні, розробка моделі функціонування і розвитку цього сегмента туристської галузі.

З позицій публічного управління та адміністрування відповідні цільові дослідження соціального туризму не є надто активними. Загальні питання організації соціального туризму розглядали вчені Александрова С.А. [1], Алексєєва Ю. [2], Гопкало Л.М. [13], Гусякова О.Ю. [15], Задорожна К.І. [18, 19], Колотуха О.В. [27, 28], Люта Д.А. [31], Оболенцева Л.В. [38], Роговий А.В. [48], Теодорович Л.В. [55], Феленчак Ю.Б. [60], Хитрова О.А. [61].

Актуальність розробки даної теми випливає з недостатнього наукового обґрунтування цього виду рекреаційної діяльності, необхідності забезпечення теоретичними і практичними дослідженнями організацію і розвиток соціального туризму у відповідності з вимогами сьогодення, розробки методичних положень та прогнозування розвитку соціального туризму в нашій країні.

Об'єктом дослідження виступає сукупність суспільних відносин, які складають систему соціального захисту та соціальної підтримки населення, **предметом** – організація соціального туризму як форми соціальної підтримки населення.

Метою дослідження є розробка теоретико-методичних підходів до формування концепції організації соціальних туристичних послуг для малозабезпечених верств населення.

Для досягнення цієї мети в процесі дослідження були вирішені **завдання:**

- визначити сутність та роль соціального туризму;
- дослідити забезпечення доступності соціальних послуг малозабезпеченим верствам населення;
- проаналізувати особливості соціального туризму в Україні;
- оцінити реалізацію програм соціального захисту населення;

- виокремити організаційно-економічні аспекти удосконалення діяльності у сфері соціального туризму;
- запропонувати шляхи забезпечення розвитку соціального туризму в Україні.

Об'єктом дослідження є сфера соціального туризму на загальнодержавному, регіональному і місцевому рівнях України. **Предметом дослідження** є економічні та соціальні процеси у сфері соціального туризму для малозабезпеченого населення.

Методи дослідження. При підготовці магістерської роботи були використані загальнонаукові методи аналогії, узагальнення, синтезу, порівняння, індукції та дедукції. Системний підхід у роботі представляє сукупність подій як закономірності і взаємозв'язку складових її конкретних елементів.

За **інформаційну базу** дослідження слугували законодавчо-нормативні акти, підручники, посібники, наукові доробки вітчизняних вчених із досліджуваної проблематики та інші наукові джерела.

Практичне значення одержаних результатів. Основні положення і пропозиції магістерської роботи, одержані автором за результатами дослідження, можуть бути використані у поточній роботі органів публічної влади, в тому числі Хмельницької обласної ради та Хмельницької обласної державної адміністрації. Результати магістерського дослідження можуть бути використані в процесі реалізації теоретичних і прикладних моделей в області політичного управління, в процесі формування позитивного іміджу держави і побудови політичних брендів, підвищення ефективності взаємодії політичних суб'єктів і структур громадянського суспільства, політичних суб'єктів між собою.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОГО ТУРИЗМУ

1.1. Сутність та роль соціального туризму

Діяльність з організації послуг соціального туризму (далі – СТ) для малозабезпечених громадян має своє історичне коріння в 19 ст., коли для них у європейських країнах були створені літні табори (1875 р.) та сімейні пансіонати (1890 р.). Контингент туристів формувався з допомогою таких малозабезпечених верств населення, як пенсіонери, особи із інвалідністю, підлітки, багатодітні сім'ї. Приймаючи форму асоціативного руху, СТ відповідав інтересам двох сторін: споживачів, які в силу своєї обмеженої платоспроможності могли вирішувати проблеми відпочинку, та постачальників туристичних послуг, яким така діяльність допомогла згладити сезонні коливання попиту, повніше використовувати об'єкти розміщення, транспорту, харчування та ін.

Динамічний розвиток туризму, масовість туристичних потоків, його мультиплікативний вплив на різні сфери та галузі економіки супроводжуються посиленням його соціальних функцій, що сприяє реалізації громадянських прав, у тому числі на відпочинок, охорону здоров'я, пересування, соціальну реабілітацію та ін.

Зовнішні та внутрішні зміни у туризмі, як своєрідне явище, знайшли відображення в наукових концепціях, що визначають його сутність і значення в репродуктивному процесі. Найбільший вплив мали такі фактори, як зростання доходів та рівня життя, збільшення зайнятості та щорічна оплачувана відпустка в багатьох європейських країнах, зростання транспортних та пасажирських перевезень, зумовлені гнучкою системою тарифів, розширення туристичної інфраструктури та приплив інвестицій у туризм, затвердження в постіндустріальному суспільстві соціальної політики,

спрямованої на підтримку та захист осіб із інвалідністю, пенсіонерів, малозабезпечених громадян та ін.

У 1963 р. у Брюсселі було створено Міжнародне бюро соціального туризму (МБСТ) як частину Всесвітньої туристської організації (ВТО). Водночас у Манільській декларації сформульовано головну мету соціального туризму: «Соціальний туризм - це мета, до якої суспільство має прагнути на користь менш забезпечених громадян під час використання ними прав відпочинок» [33].

Загальна декларація прав людини та Монреальська декларація про гуманітарний та соціальний туризм були прийняті в 1996 р. Генеральна асамблея виклала головний принцип СТ – забезпечення доступності подорожей всім верствам населення. Для реалізації принципу доступності були встановлені офіційні категорії організацій, які можуть займатися СТ, зокрема асоціації, кооперативи, товариства взаємодопомоги, фонди, федерації, некомерційні організації тощо, які у своїх статутах чи положеннях чітко встановлюють соціальні цілі, щоб забезпечити доступність подорожей та туризму для максимальної кількості людей, без обмеження туризму єдиною метою максимізації прибутку.

Належність до СТ обумовлена участю у спільному рішенні соціальних, гуманітарних, культурних та освітніх завдань; орієнтованість на цільову клієнтуру; наявність у запропонованому туристичному продукті як невід'ємного елемента доданої вартості позаекономічного характеру; відповідність цін заявленим соціальним цілям; розробка довгострокової соціальної політики у сфері туризму, що передбачає пряму державну підтримку на національному, регіональному та міжнародному рівнях.

Інтеграція цих характеристик, що відображають пріоритет суспільних цінностей, а також переважаючі пропорції між державним регулюванням та ринковою координацією, знайшла своє відображення у вузькому тлумаченні СТ в основному як субсидованого. Згідно з вузьким підходом, СТ покликаний реалізувати громадянські права на відпочинок, свободу

пересування, охорону здоров'я найбільш соціально незахищених верств населення. Такий підхід у розумінні СТ дозволяє обмежити як мету і склад учасників подорожі, а й розкрити специфіку набору послуг, які входять у туристичний продукт, організацію його споживання, джерела відшкодування. СТ у вузькому розумінні заснований на асоціативному русі, який включає різні заходи соціальної допомоги і пошук недорогих варіантів відпочинку.

У вузькому розумінні СТ він включає подорожі, що субсидуються державою для соціальних потреб. Оскільки держава може виділяти обмежену суму грошей на цілі СТ в кожний конкретний період часу, відповідно, контингент споживачів, для яких таким чином стають доступними його послуги, дуже обмежений.

На відміну від вузького тлумачення, СТ у сенсі відбиває масове споживання туристичних послуг, що виявляється у цьому, що мільйони людей різного достатку, соціального статусу, професії, віку стають учасниками навколосвітніх подорожей. Соціальна природа туризму багатогранна, у тому числі через соціальну політику та державну підтримку, гуманітарну та культурно-просвітницьку місію, що дає можливість дізнатися про історичну спадщину різних народів, прилучення до світових духовних цінностей та багато іншого. У широкому контексті СТ, завдяки своїй широкій доступності, виконує соціальні функції за рахунок мультиплікативного впливу на суміжні сектори національної економіки, генерування інвестицій та регіонального розвитку, сприяння зайнятості та створенню нових робочих місць, збільшення доходів та податкових надходжень до державного та місцевих бюджетів. Найбільш поширені підходи до визначення категорії СТ представлені у таблиці 1.

Монреальська декларація «До гуманного та соціального бачення туризму», прийнята Генеральною асамблеєю МБСТ у 1996 р., особливо зазначає як мету СТ забезпечення доступності подорожей та туризму для максимальної кількості людей.

Таблиця 1 Узагальнення існуючих підходів до трактування дефініції «СТ»

Автор підходу	Трактування дефініції «соціальний туризм»
В.І. Азар	різновид туризму, який субсидуються з коштів, що виділяються на соціальні потреби, з метою створення умов для подорожей школярам, молоді, пенсіонерам, ветеранам війни та праці, і іншим громадянам, яким держава, державні та недержавні фонди, і інші благодійні організації надають соціальну підтримку»
М. Альмейда	вид туризму, який соціально-політично просувається державою з метою психофізичної реабілітації та соціокультурного розвитку індивідуума відповідно до принципів сталого розвитку, які слід розширювати на місцях візиту, тобто в туристичних та рекреаційних регіонах
Л. Міннаерт, Р. Майтланд, Г. Міллер	вид туристичної діяльності з доданою моральною цінністю для обох сторін туристського обміну
І.О. Сердобольська	різновид туризму, що охоплює всі соціальні прошарки і вікові групи населення, поїздки яких субсидуються з різних бюджетів, виходячи з соціальної категорії громадянина.
Дж. Хокленд	Спроможність всіх громадян, незалежно від економічного стану або соціального статусу, повинні мати можливість поїхати у відпустку
Декларація всесвітньої конференції по туризму в Манілі (1990)	мета, до якої суспільство повинне прагнути в інтересах менш забезпечених громадян при використанні їхніх прав на відпочинок»
Монреальська декларація (1996)	забезпечення доступності туристичного відпочинку для всіх, включаючи сім'ї, молодь та літніх людей
Економічний і соціальний комітет Євросоюзу	вид соціальної діяльності, організований асоціаціями, кооперативами та профспілками, який призначений сприяти та допомагати здійснювати подорожі широкому загалу, особливо з вразливих верств населення

Різноманітність національних систем СТ можна виділити за співвідношенням державного регулювання та ринкової координації, джерел фінансування, способів надання послуг споживачам. Типологія може бути заснована на принципах соціальної допомоги, що використовуються в розвинених країнах, у тому числі на основі потреби («що ви маєте?»), на основі встановлених зобов'язань («що ви зробили?»), на основі соціальних приналежностей («хто ти?»). У той же час державне фінансування СТ ґрунтується на податкових надходженнях, включаючи місцеві податки, або цільові збори або кошти обов'язкового страхування та забезпечення. Прямі виплати найчастіше використовуються як приватні джерела фінансування. Окрім того, можливі державні субсидії.

Різні поєднання показників, принципів і критеріїв організації СТ, з погляду, можна розділити на три групи, які характеризуються страховим, накопичувальним і розподільним підходами.

Страховий підхід цілком очевидний у Німеччині, Австрії, Бельгії та Люксембурзі, де переважають класичні критерії соціального страхування

Бісмарка. Значну роль відіграє соціальне партнерство з відповідною участю роботодавців та профспілок. Більшість фінансування віднімається із заробітної плати, а споживання туристичних послуг залежить від суми внесків. Солідарність, закладена в цьому підході, дозволяє рівномірно розподіляти ризики та пов'язані з ними витрати всередині певної групи споживачів.

Варіантом такого підходу є корпоративний тип СТ в Японії, що передбачає довічну зайнятість та облік заслуг співробітника.

Масовість та доступність страхових послуг СТ пов'язані з професійною діяльністю споживачів послуг. Інші верстви населення залишаються поза цією формою соціальної підтримки.

Своєрідною формою прояви страхового підходу, на нашу думку, слід вважати збереження соціальних пільг, наданих українському населенню через систему обов'язкового державного страхування.

Відповідно до соціальних реформ, проведених нині в Україні, відбувається монетизація соціальних пільг населення, що базується на запровадження поняття єдиного соціального пакета. Поряд із пільгованими медичними, транспортними та іншими послугами, в єдиний соціальний пакет як міру соціальної підтримки, включені послуги санаторно-курортного лікування.

Накопичувальний підхід дозволяє включати громадян з невисоким рівнем доходів в асоціативний туристичний рух, сприяючи їх громадській реабілітації, зняття соціальної та психологічної напруги, прилучення до ліберальних цінностей. Розвиток СТ у низці європейських країн, зокрема у Франції та Швейцарії, привніс важливі зміни у життя громадян, створюючи умови для свободи вибору та пересування, зміцнення соціальних зв'язків у суспільстві, кращої організації вільного часу та здійснення ділових контактів, а також благотворно впливало на макроекономічну ситуацію та регіональні зв'язки.

Для малозабезпечених верств населення, зайнятих працею у важких умовах та внаслідок невисокої кваліфікації, які мають низькі доходи, що не дозволяють проводити відпустку поза домом, була створена система СТ за схемою «чек – відпочинок». У Швейцарії ця система функціонує понад 65 років, у Франції – близько 30 років. Соціальна приналежність «відпускних чеків» реалізується у двох основних варіантах: по-перше, за допомогою обмеження споживачів певним рівнем доходів, по-друге, пропонованим набором та вартістю туристських послуг.

Досить тривалий період використання цієї схеми виявив як її переваги, і недоліки. Особи, які отримали відпускні чеки, мають вільний вибір місця та способу проведення відпустки, причому скористатися ними можуть члени їхніх сімей, а також деякі інші категорії громадян. Постачальники туристських послуг, що знову вступають у систему «чек - відпочинок», проходять систему відбору за якістю сервісу. Роботодавці, профспілки, місцеві органи влади, пенсійні фонди та інші соціальні організації, виступаючи оптовими покупцями відпускних чеків, розподіляють їх серед споживачів на пільговій основі з огляду на власні критерії. Одержувачами «чеків» на договірній основі з уповноваженою компанією стають особи, чий сукупний дохід не перевищує мінімального розміру оплати праці відповідної професійної групи працівників, що дозволяє надавати соціальну підтримку найменш багатим. Оптові покупці «чеків» користуються податковими пільгами, що дозволяє роботодавцям реалізувати соціальні програми без довгострокових інвестицій, одночасно вирішуючи проблему залучення робочої сили та зміцнюючи трудові відносини.

Проте критерії надання відпускних чеків вносять обмеження доступу до цієї системи, оскільки договір укладається лише з найманим працівником, сукупний дохід якого має перевищувати встановлену величину, та заодно він має зробити грошовий внесок терміном щонайменше 4 місяців, тобто з його поточних споживчих витрат вилучається частина коштів. Рентабельність функціонування системи відпускних чеків залежить від обсягу

акумульованих коштів та прибутковості їх використання, яка повинна бути не нижчою від рівня інфляції. Додатковим джерелом фінансування системи відпускних чеків може бути банківський відсоток від розміщення вкладів у довіреному банку, що потребує врахування надійності під час його вибору. Слід зазначити, що поступово відбувається ослаблення соціальної адресності швейцарських «чеків» та збільшення контингенту їхніх французьких користувачів.

Розподільний підхід у системі СТ тісно пов'язаний із реалізованою державою соціальною політикою. Так, радянська система СТ декларувала принцип рівного та загального доступу до базових туристичних послуг. Соціальна допомога надавалась з урахуванням соціального статусу та матеріального становища. Проте масовість досягалася за рахунок невисокої якості сервісу та відповідної вартості путівок. Екстенсивний розвиток туризму у радянський період відбувався шляхом збільшення кількості туристських маршрутів, орієнтацією на невибагливість споживачів, переважання популярних сімейних турів з дітьми, маршрутів вихідного дня тощо.

Формальне управління СТ у СРСР належало громадським організаціям (профспілковим, молодіжним, партійним), які здійснювали процес розподілу виходячи з наявних ресурсів при мінімальному обліку споживчих запитів населення. Доступність розумілася як зрівняльність у споживанні туристських послуг, що створювало суперечність між зростаючими духовними та індивідуальними запитами людей та можливостями їх задоволення.

Інші варіанти розподільного підходу в СТ відомі як ліберальна англосаксонська модель (характерна для Великобританії та Ірландії) та американська модель. Англосаксонської моделі Беверіджа властиве фінансування за рахунок загального оподаткування та адресна допомога тим, кому доступ до туристичних послуг неможливий через ринок. У цій моделі поєднуються централізована система соціального захисту та посилення

асоціативних тенденцій в еволюції ринку туристських послуг. Поряд з цим, спостерігається тенденція зміцнення корпоративізму, що підтверджується застосуванням натуральної форми надання туристських благ, внаслідок чого споживачі, що віддають перевагу цій формі, отримують додаткові пільги.

Американська модель відрізняється мінімальним втручанням держави, тому послуги туризму оплачуються із фондів великих та середніх підприємств. Надання туристських послуг у США залежить від величини прямої оплати їх споживачами. При цьому відзначається свобода споживчого вибору та висока якість туристичного сервісу. Проте існує думка, що англосаксонська модель Беверіджа, порівняно з американською, створює більш рівний доступ до базових туристичних послуг за достатньої свободи їх вибору, оскільки фінансується за рахунок оподаткування.

Своєрідним варіантом розподільної моделі СТ можна назвати скандинавську модель, що фінансується, як складову частину соціальної підтримки, за рахунок прибуткового податку, і враховує соціальний стан споживача. Ця модель характеризується зрівняльністю, що забезпечується стандартними розмірами грошової компенсації та натуральної допомоги. При цьому широка доступність послуг СТ досягається за рахунок надання допомоги незалежно від інших доходів, що зближує її з радянською системою СТ, але, на відміну від неї, скандинавська модель дає свободу споживчого вибору і задовольняє диференційований попит. Водночас скандинавська модель орієнтована на підтримку малозабезпечених громадян, що дає можливість державі скоротити соціальні витрати.

Для незаможних, які працюють у важких умовах і через низьку кваліфікацію мають низькі доходи, що не дозволяють проводити відпустку далеко від будинку, створено систему СТ за схемою «чек - відпочинок». У Швейцарії ця система діє понад 65 років, у Франції – близько 30 років. Соціальна приналежність «святкових чеків» реалізується у двох основних варіантах: по-перше, обмежуючи споживачів певним рівнем доходів, а по-друге, пропонованим набором та вартістю туристичних послуг.

Досить тривалий період використання цієї схеми виявив як її переваги, і недоліки. Особи, які отримали путівки на відпустку, можуть вільно обирати місце та спосіб відпустки, якими можуть скористатися члени їхніх сімей, а також деякі інші категорії громадян. Постачальники туристичних послуг, повторно увійшовши до системи «чек – відпочинок», проходять систему відбору якості обслуговування. Роботодавці, профспілки, органи місцевого самоврядування, пенсійні фонди та інші громадські організації, виступаючи як оптові покупці путівок, розподіляють їх серед споживачів на пільговій основі, виходячи зі власних критеріїв. Одержувачами «чеків» на договірній основі з уповноваженою компанією є особи, сукупний дохід яких не перевищує мінімальний розмір оплати праці відповідної професійної групи працівників, що дозволяє надавати соціальну підтримку найбільш вразливим верствам населення. Оптові покупці «чеків» користуються податковими пільгами, що дозволяє роботодавцям реалізовувати соціальні програми без довгострокових вкладень, вирішуючи при цьому завдання залучення робочої сили та зміцнення трудових відносин.

Проте критерії надання відпускних чеків обмежують доступом до цієї системи, оскільки договір укладається лише з працівником, загальний дохід якого має перевищувати встановлену суму, і навіть він має вносити грошовий внесок протягом щонайменше 4 місяців, тобто частина його поточних споживчих витрат. Рентабельність системи відпускних чеків залежить від суми накопичених коштів та рентабельності їх використання, яка не повинна бути нижчою за інфляцію. Додатковим джерелом фінансування системи відпускних чеків можуть бути відсотки банку з розміщення вкладів у надійному банку, що потребує врахування надійності за його виборі. Слід зазначити, що соціальна спрямованість швейцарських «чеків» поступово слабшає, а контингент французьких користувачів зростає.

Розподільний підхід у системі СТ тісно пов'язаний із соціальною політикою, що проводиться державою. Таким чином, радянська система СТ декларувала принцип рівного та загального доступу до основних

туристичних послуг. Соціальна допомога надавалася з урахуванням соціального стану та матеріального становища. Проте маси вдалося досягти за рахунок невисокої якості обслуговування та відповідної вартості путівок. Широкий розвиток туризму в радянський період відбувався за рахунок збільшення кількості туристичних маршрутів, орієнтації на невибагливих споживачів, переважання популярних сімейних турів з дітьми, маршрутів вихідного дня та багато іншого.

Формальне управління СТ у СРСР належало громадським організаціям (профспілки, молодь, партії), які здійснювали процес розподілу на основі наявних ресурсів із мінімальним врахуванням споживчого попиту. Доступність розумілася як рівність у споживанні туристичних послуг, що створювало протиріччя між зростаючими духовними та індивідуальними потребами людей та можливостями їх задоволення.

Інші варіанти розподільного підходу у СТ відомі як ліберальна англосаксонська модель (типова для Великобританії та Ірландії) та американська модель. Англосаксонська модель Беверіджа характеризується фінансуванням за рахунок загальних податків та адресною допомогою тим, хто не має доступу до туристичних послуг через ринок. Ця модель поєднує централізовану систему соціального захисту та посилення асоціативних тенденцій в еволюції ринку туристичних послуг. При цьому спостерігається тенденція до посилення корпоративізму, що підтверджується використанням натуральної форми туристичних товарів, внаслідок чого споживачі, які надають перевагу цій формі, отримують додаткові переваги.

Американська модель характеризується мінімальним втручанням держави, тому туристичні послуги оплачуються великими та середніми підприємствами. Надання туристичних послуг США залежить від суми прямих платежів споживачів. При цьому відзначається свобода споживчого вибору та висока якість туристичного обслуговування. Проте вважається, що англосаксонська модель Беверіджа, порівняно з американською, створює

більш рівний доступ до основних туристичних послуг із достатньою свободою вибору, оскільки фінансується за рахунок податків.

Таблиця 1.2. Зарубіжний досвід розвитку СТ

№ з.п.	Країна	Досвід
1.	Франція	Діє Національне агентство відпускних чеків Франції, грошовий оборот якого в минулому році склав 1,5 млрд євро, а відпускними чеками розплачувалося близько 4 млн французів, які працювали в приватних і державних структурах.
2.	Іспанія	Працює Програма соціального туризму, що дозволяє щорічно понад 1 млн осіб пенсійного віку здійснювати групові організовані поїздки в не сезон. Уряд надає фінансову підтримку програмі. У країні також діє програма «Туризм для старшого покоління», в якій беруть участь щорічно більше 400 тис. чоловік. Привертає увагу британська програма «Сімейний відпочинок», мета якої полягає в тому, щоб відпочинок малозабезпечених сімей не відрізнявся від відпочинку сімей більш забезпечених.
3.	Угорщині	Використовується система відпускних чеків з метою поліпшення демографічної ситуації шляхом надання переважних можливостей для відпочинку майбутнім матерям. У Чехії діє програма «Подорожі без бар'єрів» для інвалідів.
4.	Бельгія	Згідно ст. 417 Кодексу Уряд може виділити асоціаціям соціального туризму в межах бюджетних лімітів субсидії на придбання земельних ділянок, на облаштування даних ділянок, будівель і споруд, призначених для здійснення своїх функцій асоціаціями, на реалізацію інформаційних програм, програм зі стимулювання соціального туризму. Однією з найбільш великих асоціацій соціального туризму в Бельгії є «Флореаль Холідейс» (Floreale Holidays). Дана асоціація була створена в 1939 році і з тих пір здійснює свою діяльність в області соціального туризму. «Флореаль Холідейс» пропонує різні варіанти відпочинку для людей з обмеженими фінансовими можливостями.
5.	Білорусь	Завдяки соціальним туризму, субсидованому з різних джерел, в поїздки можуть відправитися люди з невисокими доходами. Цільові сегменти соціального туризму – інваліди, пенсіонери, молодь, школярі, ветерани війни і праці, а також жителі найбільш забруднених радіоактивними опадами районів (Брагінського, Наровлянського, Хойнікського, Ветковський, Добрушського). Подорожі фінансуються благодійними організаціями, державними структурами, приватними фірмами, громадськими організаціями та фондами. Найбільш популярними формами соціального туризму є культурно-пізнавальні, розважальні, спортивні та економічні поїздки

Своєрідним варіантом розподільної моделі СТ можна назвати скандинавську модель, яка фінансується в рамках соціальної підтримки за рахунок прибуткового податку та враховує соціальний статус споживача. Ця модель характеризується сумісністю стандартних розмірів грошової компенсації та допомоги у натуральній формі. У той самий час широка доступність послуг СТ досягається з допомогою незалежно від інших доходів, що наближає до радянської системі СТ, але, на відміну від неї, скандинавська модель дає свободу вибору споживачеві і задовольняє диференційований попит. При цьому скандинавська модель орієнтована на підтримку малозабезпечених громадян, що дає змогу державі скорочувати соціальні витрати.

Узагальнення ознак, принципів, організаційно-фінансових підходів до функціонування різних моделей СТ приводять до висновку про те, що критерії доступності послуг туризму суттєво різняться не лише за

країнознавчих та міжрегіональних зіставлень через конкретні соціальні, економічні, культурно-історичні та інші особливості, що визначають рівень і якість життя, структуру доходів і витрат громадян окремих держав, а й унаслідок ступеня соціально-економічної диференціації населення, відмінностей у показниках прожиткового мінімуму, середньодушових грошових доходів, частці населення з доходами нижче за прожитковий мінімум тощо.

З іншого боку, існують розбіжності у рівні й джерелах доходу, сімейному становищі, професійної власності, освіті, психофізичному типі особистості тощо, які визначають конкретні потреби у соціальній підтримці та захисті, які варіюються залежно від стадії розвитку людини. життя.

Розмаїття відмінностей проявляється у соціальному нерівності, яку можна охарактеризувати поняттям «соціальний статус». Для оцінки соціального статусу необхідно підтвердити соціальну нерівність за допомогою соціально значущих змінних не тільки для цієї людини, але й для інших людей чи соціальних груп. Визначення потреби у соціальному захисті має ґрунтуватися на широкому спектрі критеріїв, важливість яких має відповідати моделі соціальної допомоги, адресованої певній соціальній групі людей.

Реалізація соціальної політики державою здійснюється з використанням показників, що характеризують соціальний ефект тієї чи іншої діяльності. Прийнято розрізняти соціальні норми та соціальні стандарти. Таким чином, за допомогою соціальних стандартів набувають науково обґрунтованих кількісних та якісних характеристик оптимального стану соціального процесу.

На відміну від соціальних норм, соціальні стандарти є орієнтири для розробки форм соціальних гарантій та зобов'язань держави перед народом. Соціальна стандартизація дає можливість регулювати найважливіші параметри у суспільному розвитку органами структури державної влади.

Залежно від призначення соціальні стандарти поділяються на дві групи. Одна група об'єднує стандарти, орієнтовані на мінімальні соціальні гарантії (прожитковий мінімум, мінімальну заробітну плату, пенсії, соціальні допомоги, стандарти соціальних послуг для інвалідів, людей похилого віку, дітей, що залишилися без піклування батьків тощо). До іншої групи входять середні чи «раціональні» стандарти, які, зокрема, є індикаторами реальних ситуацій (середній дохід душу населення, середня вестя, середня пенсія тощо). Різниця між цими двома групами у тому, що мінімальні соціальні стандарти є державними гарантіями виживання людини. Вони є відправною точкою соціальної політики, а роль держави полягає у скороченні кількості людей, потреби яких не задовольняються цими гарантіями. Середні соціальні стандарти характеризують нормативну якість життя.

Необхідність підвищення рівня та якості життя українського народу ставить завдання щодо реалізації мінімальних соціальних гарантій, зниження диференціації населення у вигляді соціальної підтримки держави. Використання соціальної допомоги у вигляді натуральних виплат або субсидій на придбання необхідних товарів може створити ефект заміщення, наприклад, туристичними послугами тих товарів, які не отримують підтримки з бюджету.

Відмінності між фінансовою та натуральною допомогою значні, враховуючи високий рівень готовності людини платити за цей посібник. Однак за відносно низької готовності платити, обмежена допомога натурою справді стимулює споживання того чи іншого товару. У той же час обмежені програми допомоги в натуральній формі супроводжуються меншими втратами, ніж необмежені, тому що споживач не має ефекту, що заміщає, особливо якщо допомога надається безкоштовно.

Природні форми допомоги, зокрема надання туристичних послуг, зазвичай пов'язані зі значними адміністративними витратами, але вони виправдані з погляду тих, хто їх фінансує. Ступінь корисності соціальної допомоги залежить не тільки від набору товарів та послуг, які до неї входять,

а й від способу та характеру споживання. Збільшення споживання організованих туристичних послуг дозволяє залучити малозабезпечених громадян до сучасних соціальних цінностей, їх соціальної реабілітації, профілактики та відновлення здоров'я, профілактики антигромадської поведінки та багато іншого.

Існуючі страхові, накопичувальні та розподільні моделі СТ тією чи іншою мірою вирішують проблему доступності туристичних послуг для незаможних.

Доцільно уточнити поняття масової доступності та доступності мінімального соціального стандарту. Це особливо важливо при розподільчому підході, коли СТ організований як субсидія, тому що виникає два питання: по-перше, чи потрібна допомога тим, хто її дійсно потребує, і, по-друге, наскільки ефективно використовувати кошти, отримані як субсидії, та з інших джерел фінансування.

Завдання - вибрати моделі та методи, що забезпечують ефективний перерозподіл та доступ тих, хто потребує мінімальних адміністративних витрат.

Масова доступність туристичних послуг, на наш погляд, - це сукупність економічних, організаційних, правових та інших умов, що дозволяють подорожувати більшій частині населення з доходами вище за прожитковий мінімум. Соціальні аспекти туризму в цьому випадку реалізуються у вигляді диференційованого групового та індивідуального споживчого попиту на рівні не нижче за базовий стандарт доступності соціального туру, який відображає фіксовані цінові складові набору соціальних послуг, що надаються населенню.

Базовий стандарт доступності соціального туру може бути реалізований для громадян із середнім доходом на душу населення не нижче за прожитковий мінімум, як за допомогою страхової, так і накопичувальної моделі організації СТ. Багато в чому вибір схеми накопичення коштів на СТ визначатиметься групою прибутковості, до якої входять потенційні

споживачі, їхній професійний та соціальний статус, корпоративні інтереси та інші фактори. Це створює передумови використання схеми відпускних чеків, ощадних рахунків, позичок на святкові потреби за умови їх антиінфляційного захисту.

На відміну від масової доступності, доступність мінімального соціального стандарту орієнтована на дуже обмежені можливості малозабезпечених громадян, середній дохід якого на душу населення не досягає прожиткового мінімуму, що дозволяє їм оплачувати туристичні послуги самостійно. Мінімальні соціальні стандарти покликані встановити ті пороги соціальних пільг, нижче за які неможливо впасти з погляду сучасних уявлень про рівень і якість життя.

«Стандартна» норма має бути доступною, тобто безкоштовною для споживача та оплачуваної з бюджету та позабюджетних коштів. Мінімальні соціальні стандарти грають двояку роль: по-перше, це оцінна вартість, що використовується для обґрунтування видаткової частини бюджетів та побудови міжбюджетних відносин; по-друге, - суворі соціальні норми соціальних пільг, які гарантовано надаються кожному. Соціальний стандарт використовується як модель для оцінки ефективності реалізації соціальних функцій, стаючи метою соціальної політики та частиною управління соціальною сферою.

Можливість користуватися послугами туризму або санаторно-курортного лікування цієї категорії громадян має надаватися безкоштовно або у вигляді допомоги. При цьому наявність мінімального соціального стандарту має досягатися завдяки зниженню сезонних цін на проживання, транспорт, екскурсійні та інші послуги.

Забезпечення наявності мінімального соціального стандарту, ймовірно, є найбільш підходящим для розподільчої моделі СТ, оскільки змішане фінансування включає кошти, що виділяються з федерального та муніципального бюджетів на соціальні потреби, відрахування до благодійних організацій (далі – БО), НУО та багато іншого.

На наш погляд, диференційований підхід до визначення критеріїв доступності послуг СТ має створити реальні умови для включення до цієї важливої сфери життя тих громадян, фінансовий стан яких не дозволяє їм інакше організувати свій відпочинок.

Витрати мінімального соціального стандарту зазвичай здійснюється через спеціальні цільові програми. Раціональний вибір форм витрачання коштів дозволяє забезпечити їх економне та ефективне використання. У той самий час перевага деяких форм витрат для постачальника товарів може співпадати зі своїми вигодою споживача.

Бюджетні кошти, які виділяються на соціальні потреби, зазвичай мають податкові джерела. Податковий тягар та пільги за програмою можуть бути переведені на тих, хто виступає як контрагенти платників податків або одержувачів (одержувачів) на будь-якому з ринків. Передача пільг часто є основною причиною того, що обсяг програми не повною мірою відповідає цілям, заявленим на користь платників податків. Наприклад, програма пільгових кредитів для придбання турів для забезпечення доступу до організованих поїздок для груп з низькими доходами. У цьому випадку зростання попиту на туристичні послуги може призвести до підвищення цін, що, у свою чергу, обмежує доступ до них для людей із груп з низькими доходами.

Державні витрати, як і податки, змінюючи економічне становище окремих осіб та організацій, створюють ефект доходу та/або ефект заміщення. Ефект доходу виникає, коли індивідуальний споживач, отримуючи вигоду з державних витрат, водночас отримує нові ресурсні можливості. Ефект заміщення викликаний зміною структури споживання чи співвідношення роботи та відпочинку, що зрештою призводить до чистих збитків.

Кошти не змінюють економічне поведінка малозабезпечених одержувачів, які працездатні (діти, підлітки, пенсіонери, інваліди I-II груп),

тобто не мають спотворювального ефекту, зокрема, не викликають заміщення дозвілля.

Грошові виплати повністю виконують свою роль, що вони пов'язані з доходами одержувачів. Залежність допомоги від доходу впливає вибір людини між роботою і відпочинком, і розмір допомоги зменшується зі збільшенням доходу, що знижує привабливість роботи. Якщо людина, бажаючи отримати декларацію про допомогу, скорочує працю, виникає стримуючий ефект, тобто втрату ефективності.

1.2. Забезпечення доступності соціальних послуг малозабезпеченим верствам населення

Перехід до ринкових відносин, проведення економічних і соціальних перетворень призвели до суттєвих змін у системі соціальної допомоги та захисту, зокрема шляхом трансформації проблеми бідності та посилення тиску на державний бюджет. На думку громадськості, все частіше утверджується принцип відповідальності за власне матеріальне становище, внаслідок чого обмежено обсяг державних соціальних гарантій та збільшується розмір соціальної допомоги (допомоги) адресного характеру. Водночас, самопомога підкріплюється сімейними стосунками та благодійними заходами.

Суспільні відносини також зазнають змін, призводять до взаємодії двох протилежних напрямків - індивідуалізації та соціальної інтеграції людей. Якщо індивідуалізація умов життя певною мірою - це наслідок масового поширення сучасної техніки персонального використання, що певним чином проявляється у прагненні людей до індивідуального устрою життя, збільшення кількості неповних сімей, то свобода особистості, незалежність має поєднуватися із соціальною інтеграцією, що підтримується державними, громадськими та корпоративними інституціями.

Сучасна система соціального захисту населення включає державні соціальні гарантії, соціальне страхування, соціальну допомогу. Соціальні гарантії ґрунтуються на принципі надання соціально значущих пільг та послуг усім громадянам, незалежно від їх внеску. Але при цьому рівень і мінімальний набір таких гарантій обмежені ресурсні можливості держави.

Соціальне страхування, призначене для мінімізації соціальних ризиків (зумовлених особистісними змінами очікуваних наслідків, що відповідає мотивацією поведінки та своєрідною спрямованістю вибору), будується на колективній солідарності та об'єднанні ризиків. Співвідношення між обов'язковим та добровільним страхуванням формується під впливом економічних факторів розвитку країни та моделей пенсійного забезпечення.

У традиційному розумінні соціальна допомога – це надання соціальних благ та послуг уразливим групам населення на основі перевірки потреби. Сюди ж відносять соціальну допомогу за допомогою різних форм благодійності, призначене для соціально незахищених верств населення.

Дефіцитність державних бюджетів багатьох розвинених країн веде до скорочення соціальних видатків, послаблення участі громадського сектора у здійсненні соціальної підтримки малозабезпечених громадян. Виникають своєрідні «провали» держави, заповнити які можуть і мають структури так званого «третього сектора», у т.ч. некомерційні, громадські, благодійні та інші організації.

Завдання розподілу і забезпечення рівного доступу до основних соціальних послуг зазвичай покладається на сферу діяльності держави. Державний сектор повинен компенсувати ринкові невдачі, зокрема нерівне споживання туристичних товарів, на користь тих громадян, які або обмежені, або недоступні.

Участь держави у реалізації принципу доступності носить значною мірою опосередкований характер, забезпечуючи громадянські права на свободу пересування, безпеку, захист прав споживачів, створення інфраструктури, регулювання відтворення та споживання туристичних

ресурсів, податково-кредитне регулювання підприємницької діяльності, підтримку інвестицій тощо.

Пряме забезпечення адресної доступності через адміністрування створює своєрідні «провали» держави у вигляді локалізації споживання, бюрократії та збільшення адміністративних витрат, нерівності попиту і пропозиції на соціально значущі товари.

Невдачі держави також можуть виникнути в процесі реалізації соціальних гарантій і надання соціальної допомоги, оскільки це пов'язано з бюджетною і фінансовою діяльністю і міжбюджетними відносинами.

У розвинених країнах як ринкові, так і державні інституції вирішують проблему заповнення прогалів у вигляді так званого третього сектору, який об'єднує неурядові, неурядові, незалежні, некомерційні, некомерційні, БО, діяльність яких спрямована на вирішення соціально значущих проблем суспільства.

Становлення громадянського суспільства в Україні та об'єктивна необхідність вирішення проблем соціального характеру зумовили процес створення та розвитку мережі подібних організацій, заповнили особливу нішу у національній економіці. Недержавні некомерційні організації (далі – НО) мають низку характерних ознак. Так, вони є неурядовими структурами, оскільки їх створення та функціонування базується на ініціативі знизу, за допомогою залучення у громадську діяльність широких мас населення для реалізації будь-якої суспільної потреби. Багатоканальність фінансування надає їм відносну незалежність від держави та від комерційного сектора. Більш того, маючи певні можливості та свободу, вони цілком успішно відстоюють ті інтереси та права громадян, які будь-яким чином ущемляються державою або бізнесом.

Найважливіша характерна ознака НО - відсутність як мети максимізації прибутку, проте фактично отриманий прибуток спрямовується на досягнення цілей, закріплених статутом, тобто громадських, політичних, благодійних, культурних та ін. Некономічні інтереси тут повністю ототожені з

інтересами груп громадян, громадських рухів, що слід розглядати як елементи демократії, і як спосіб захисту інтересів меншин.

Діяльність недержавних НО багато в чому виходить з добровільної активності. Рух волонтерів, які добровільно працюють у таких організаціях, дуже помітний для багатьох європейських країн, США. Контингент волонтерів є досить різноманітним: пенсіонери, молодь, які частину свого часу витрачають на роботу у суспільних інтересах. Крім того, у багатьох країнах, таких як Великобританія, Німеччина, Швеція та ін. прийнято проводити великомасштабні заходи, наприклад, зі збору коштів на благодійні цілі, силами волонтерів.

Недержавні НО відрізняються філантропічною спрямованістю, оскільки основна частина заходів здійснюється на благодійній основі.

Обриси сучасних БО виникли у середині XIX ст. у Німеччині, де протестанти створили організацію на вирішення соціальних проблем. Пізніше, в 1897 р. католиками було утворено структуру, що стала прообразом федерації БО, яка виключала участь різних конфесій.

Одночасно стали виникати теоретичні концепції, що обґрунтовують природну сутність та економічне становище структур третього сектора, які умовно поєднуються у дві групи. Перша група концепцій зосереджена на умовах появи та ролі НО, друга – досліджує його економічну та соціальну природу та критерії ефективності їх господарювання.

Різноманітність теоретичних підходів доцільно розглядати за двома основними напрямками:

- Необхідність подолання «ринкових провалів»;
- Пом'якшення «державних дефектів».

Під час промислового зростання світової економіки, особливо після Великої депресії, виникла «теорія ринкового провалу», в якій вільна конкуренція вже була неадекватною для забезпечення оптимального розподілу і використання ресурсів, а довільні дії ринкових сил створювали ситуації, які не можна було б подолати без втручання держави. Природні

монополії, зовнішні впливи, асиметрія знань, необхідність організації виробництва, розподілу і споживання неефективних суспільних благ на основі економічних інтересів ринку призводять до збоїв. В результаті держава, що коригує ринок, певною мірою заповнює економічні ключові місця. Така діяльність в державному секторі пов'язана з функціонуванням держави в багатьох розвинених країнах середини ХХ ст., яка відповідає за вирішення соціальних проблем, а також за охорону здоров'я та розвиток освіти.

Відповідно до класичної теорії добробуту, виконання державою функцій із заповнення провалів ринку пов'язані з втратами ефективності, оскільки збільшення державних витрат неможливе без зростання податків, а отже, послаблення ділової активності та економічного зростання. Тому потрібен компроміс між економічною ефективністю та соціальною справедливістю. До кінця 70-х - початку 80-х рр. ХХ ст. в багатьох європейських країнах та США було відзначено падіння темпів економічного зростання, збільшення зовнішнього боргу, дефіцит держбюджету, зростання соціальної напруги в суспільстві. Це означало, що держава як і ринок, недосконала, має низку вад і тому неспроможна повністю компенсувати «провали ринку».

Теорія вад держави ще не набула своєї наукової завершеності, але вже в даний час виділяються фактори негативного впливу на регулювання економічних і соціальних процесів: неповнота інформації для обґрунтування державних рішень, недосконалість громадського вибору і політичного процесу, обмежені можливості контролю за державним апаратом і посиленням бюрократії, і навіть реакцій контрагентів на дії держави. Головна причина провалів держави обумовлена необхідністю гнучко і адекватно реагувати на масові потреби, що дуже швидко змінюються, в умовах диференційованого споживчого попиту. У результаті держава виявляється здатною задовольнити лише частину сукупного попиту на суспільні блага та послуги, які в даний конкретний період мають найбільш гострий та масовий

характер. У суспільстві залишаються ніші, не заповнені ні ринком, ні державою, де й розгортають своєї діяльності БО, специфіка функціонування яких пов'язують із неефективністю дій як держави, і ринку.

В останні роки отримала розвиток теорія дотацій (Е.Фамс, М.Дженсен, В.Нільсон), через яку причина виникнення НО полягає у можливості отримання пільг з оподаткування та додаткового фінансування за рахунок субсидій та дотацій. На їхню думку запровадження більш високих майнового та прибуткового податків протягом останніх десятиліть перетворило бажання заощадити суми, що виплачуються як податки, в основну причину створення фондів.

Видається спірною зазначена позиція, оскільки ефективність функціонування БО слід розглядати з урахуванням інтересів конкретної групи споживачів, яким у такий спосіб стають доступними послуги соціального захисту та допомоги. Виникають два варіанти: по-перше, сплата податків у державний та місцеві бюджети з наступним виділенням коштів на соціальні потреби; по-друге, звільнення від податків, зборів і мит у частині, що відраховується до державного та місцевих бюджетів, коштів, що спрямовуються на благодійні цілі. Обидва варіанти знаходять практичне застосування, але другий варіант, на наш погляд, кращий не як можливість мінімізувати оподаткування, а як шлях фінансування соціальних витрат, мінаючи складні схеми руху коштів через держбюджет (загальний котел).

У другому варіанті кошти, зекономлені на податках, за найменших адміністративних витрат виступають додатковим джерелом фінансування благодійних цілей та соціальних програм.

В Україні діють закони та правові акти, що відображають переваги саме другого варіанта. Особливо це важливо на етапі становлення, оскільки стабільність податкових умов, дія пільг без обмеження у часі, сприяє швидкому розвитку благодійної діяльності та іншим структурам третього сектора в Україні.

БО отримують різноманітні пільги з оподаткування, утримання житлового фонду, об'єктів соціально-культурної галузі, правоохоронних органів.

Досвід створення сприятливого податкового клімату для БО є у США, Великій Британії та інших країнах. Статус БО та відповідні пільги в США в індивідуальному порядку набувають некомерційних корпорацій. Аналогічний результат у Великій Британії може бути отриманий за рішенням державної комісії з благодійності.

Нині одним із основних джерел фінансування статутної діяльності БО є комерція, яка повинна мати пов'язаний характер (на відміну від незв'язаної), тобто спрямованої на соціально значущі та благодійні цілі та які потрапляють під оподаткування як звичайна підприємницька діяльність.

У світовій практиці виділяються два підходи до підприємницької діяльності НО. Перший - заборонний, властивий французькому законодавству. Другий - обмежувальний у різних випадках. Наприклад, обмежується надання податкових пільг комерційної діяльності БО Італії, Бельгії, Швеції. В Іспанії потрібен особливий дозвіл державних органів на підприємницьку діяльність НО. У деяких країнах БО мають право займатися непов'язаною діяльністю, та її обсяги обмежуються 30% загального обсягу.

Державна підтримка некомерційних, зокрема БО повинна проявлятися у наданні допомоги у подоланні їх роз'єднаності, отриманні достатньої інформації про розвиток соціальних процесів, у зміцненні зв'язків з громадськістю, можливостях використання сучасних соціальних технологій.

На розвиток некомерційних, у т.ч. БО значною мірою впливають взаємовідносини з бізнесом, які мають двосторонній характер. Бізнес виступає одним із найважливіших джерел фінансових надходжень у некомерційні структури. Третій сектор виконує своєрідні посередницькі функції між державою та бізнесом, а також надавав їм цілий спектр послуг через різні асоціації, союзи, об'єднання тощо. За різними вибірковими спостереженнями і експертним оцінкам російські підприємці поки що все ще

сприймають благодійність як своєрідну необов'язкову форму податків або як витрати на непрямую рекламу та зв'язок із громадськістю. Поряд з діловими інтересами, предметом взаємовідносин бізнесу та НО все більше стає мотивація щодо створення сприятливого іміджу, встановлення зв'язків з громадськістю та формування позитивної громадської думки, можливість вирішення соціальних проблем зайнятого персоналу компаній та встановлення соціального партнерства, додаткові канали реклами, розширення клієнтури та залучення нових партнерів та інших.

На цьому етапі представляється необхідним, враховуючи вітчизняні дореволюційні і кращі сучасні зарубіжні традиції, формувати у суспільстві систему духовно-моральних цінностей, одне з центральних місць у якій має зайняти благодійність як спосіб життя, як норма поведінки.

Турбота про суспільне благо, допомога людям, що опинилися у скрутній ситуації, завжди ставали обов'язком тих, у кого життя складалося вдало. Так, наприклад, у сучасній Великобританії благодійність - це невід'ємна частина повсякденного життя. У країні налічується понад 9 тис. різних організацій, що існують на пожертви громадян. Близько 70 % населення Великої Британії регулярно дають гроші на благодійність [5].

Британські благодійники піклуються не лише про потреби співвітчизників (допомога в лікуванні раку, хвороби Паркінсона тощо), а й про громадян інших країн, яким доводиться справлятися з наслідками стихійних лих, голодом, нестачею медикаментів, питної води тощо. Дуже корисним є закордонний досвід з проведення благодійних акцій, коли під час свят, різних громадських заходів збираються пожертвування. Проводяться спортивні змагання, аукціони, жартівливі розпродажі, збори яких йдуть на благодійні цілі. Багато фірм оголошують один день на тиждень (наприклад, п'ятницю) днем благодійності, в який частину заробітку передають як пожертвування БО.

БО також знаходять різні способи отримання додаткових коштів. Наприклад, відкривають благодійні магазини, де продають одяг, взуття, інші

речі, які не використовуються у домашніх господарствах. Виручка передається на благодійні потреби, а непродані речі лунають безкоштовно тим, хто їх потребує.

Дуже цінний англійський досвід із проведення загальнонаціональних заходів щодо збирання коштів, у т.ч. Лондонський марафон, комічний фестиваль «День червоних носів» (2003 р. під час проведення такого дня було зібрано 35 млн. фунтів), тенісні та інші турніри.

Принцип солідарності та справедливого розподілу став базовою особливістю скандинавської суспільної моделі. У Швеції якщо раніше основними жертвувачами були самотні люди похилого віку, то зараз збільшується чисельність молоді, яка робить невеликі внески, але на користь ширшого кола організацій.

В Україні пропаганда філантропічних ідей та благодійності ще тільки набирає сили. І тому доцільно використовувати як пряму рекламу благодійних акцій у засобах масової інформації, і непрямую рекламу. Необхідно вивчати та застосовувати досвід релігійних організацій щодо фінансування своєї діяльності, зокрема щодо збирання коштів на благодійні цілі.

З метою забезпечення доступності послуг населенню БО відповідно до Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» мають пільги з оподаткування, як і всі некомерційні структури.

Забезпечення доступності соціальної допомоги малозабезпеченим верствам населення можливе за рахунок стимулювання розвитку некомерційних, зокрема БО податковими пільгами, а й неподатковими формами підтримки їх діяльності.

Одна з ефективних неподаткових форм підтримки НО – надання субсидій. Субсидії зазвичай виділяються для здійснення статутних цілей задля забезпечення доступності соціально значимих благ малозабезпеченим верствам населення.

Неподаткова підтримка у т.ч. БО може приймати й інші форми: безоплатна передача будівель, споруд, майна для здійснення статутних цілей, надання пільгових кредитів, інформаційна та консультаційна підтримка та ін.

Діяльність БО дозволяє спільно з державними та муніципальними органами знайти найбільш дієві шляхи вирішення багатьох насущних локальних проблем малозабезпечених громадян, пенсіонерів, інвалідів, дітей, які залишилися без піклування батьків тощо.

РОЗДІЛ 2

СТАН СОЦІАЛЬНОГО ТУРИСТСЬКОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Особливості соціального туризму в Україні

СТ передбачає туризм, який здійснюється повністю або частково за рахунок коштів держави, її суб'єктів і державних та комунальних закладів, а також засобів юридичних осіб та індивідуальних підприємців.

До СТ, зокрема, відносяться:

- дитячо-юнацький туризм;
- сімейний туризм;
- туризм літніх людей, інвалідів та ветеранів;
- туризм військовослужбовців;
- самодіяльний туризм;
- туризм осіб, постраждалих від аварії на Чорнобильській АЕС;
- лікувально-оздоровчий туризм [35].

Держава, її суб'єкти та муніципальні заклади можуть передбачати в своїх бюджетах відповідний рівень субсидій для компенсації витрат суб'єктів туристичної індустрії, пов'язаних з установленими пільгами та перевагами соціальних туристів у оплаті вартості послуг, які їм надають.

Порядок та умови виділення бюджетних коштів визначає бюджетне законодавство країни.

Державне та комунальне майно може передаватися в оренду або безкоштовне користування НО, а також суб'єктам малого підприємництва в цілях розвитку самодіяльного та СТ на територіях комунальних закладів, у тому числі для підтримування в належному стані інфраструктури туристських і екскурсійних маршрутів, засобів розміщення туристів, а також об'єктів туристичного показу.

Оскільки організаціями СТ отримання прибутку як мета не ставиться, а загальна тенденція в розвитку міжнародного туризму спрямована на надання туристських послуг все більш високої якості, установи СТ стикаються останнім часом зі значними труднощами, які включають явища різного порядку:

- проблеми створення нової або адаптації до сучасних вимог існуючої матеріальної бази СТ;
- відсутність належної законодавчої та нормативної бази;
- інформаційні та психологічні проблеми відпочиваючих у системі СТ;
- підвищені стандарти якості обслуговування СТ;
- форми надання матеріальної допомоги клієнтам СТ й ряд інших проблем [50].

Наприклад, у країнах Європейського союзу СТ асоціюється з клієнтами, які мають малі прибутки й тому не користуються високоякісними туристичними послугами. Ця категорія громадян потребує пільг соціального характеру. До неї входять насамперед багатодітні сім'ї, діти-сироти, вихованці дитячих будинків і шкіл-інтернатів, учнівська та працююча молодь, пенсіонери, інваліди та малозабезпечені громадяни [50].

Забезпечення доступності туристського відпочинку для всіх, у тому числі багатодітних родин, молоді і літніх осіб, вимагає розробки і здійснення конкретних заходів, а саме визначення соціальної туристської політики держави, прийняття власних законодавчих і нормативних актів, створення соціальної інфраструктури, забезпечення систем і механізмів підтримки малозабезпечених верств населення, підготовка працівників системи СТ, у тому числі його організаторів, інформаційна робота тощо. Сотні мільйонів людей у світі подорожують завдяки СТ. Належність до організацій СТ повинна підтверджуватися умовами, зокрема:

- запропоновані види діяльності націлені на спільне вирішення соціальних, просвітницьких і культурних завдань, що сприяють повазі й розвитку людини;

- чітко визначено цільову клієнтуру, при цьому відсутня будь-яка дискримінація за расовими, культурними, релігійними, політичними, філософськими або соціальними ознаками;
- невід’ємним елементом пропонованого турпродукту є додана вартість неекономічного характеру;
- чітко вказано прагнення забезпечити гармонійну інтеграцію СТ в місцеве середовище;
- вид діяльності й ціна турпродукту СТ зазначені в конкретних документах. Ціни відповідають заявленим соціальним цілям. Прибуток повністю або частково реінвестується у покращення якості туристських послуг, пропонованих громадськості;
- управління кадрами відповідає вимогам соціального законодавства й націлене на забезпечення задоволеності роботою й постійне підвищення кваліфікації кадрів [50].

Водночас, туризм може відігравати у суспільстві не тільки позитивну, а й негативну роль. Зокрема, можливі сприяння взаємному порозумінню між народами, культурне збагачення, основа для економічного розвитку регіону; разом з тим розвиток туризму може завдавати шкоди регіону – “розбавляти” своєрідну національну культуру, негативно впливати на традиційні норми та цінності тощо. У зв’язку з цим дуже важливо дотримуватися балансу між кількістю туристів та їх дозволеною нормою, а також зважати на тип туристів, притаманний для кожного регіону.

Держава здійснює необхідні заходи щодо підтримки та розвитку туризму. А також виділяє категорії осіб, що мають переважне право на пільги СТ, які наведено в табл. 2.1.

Перелік та категорії туристів, які потребують соціального захисту (соціальні туристи), а також додаткові способи їх підтримки визначено нормативно-правовими актами та суб’єктами законодавства країни, а також органами місцевого самоврядування.

СТ розуміється як галузь туристичного ринку, де споживачі отримують субсидії з коштів, виділених на соціальні потреби державою, або інших джерел покриття, з метою створення умов для подорожей чи відпочинку школярам, пенсіонерам, ветеранам та інвалідам, працюючій та учнівській молоді з малозабезпечених сімей, тобто громадянам, яким державні або інші організації надають соціальну допомогу.

Таблиця 2.1. Категорії осіб, що мають переважне право на пільги СТ

<i>Категорії споживачів</i>	<i>Тип закладів розміщення</i>	<i>Час перебування</i>
Діти з багатодітних сімей, учнівська молодь	Табори праці і відпочинку, турбази, будинки відпочинку, санаторії	Студентські канікули, відпустки
Незможні верстви населення	Турбази, будинки відпочинку, санаторії	Міжсезоння, не сезон
Пенсіонери	Турбази, будинки відпочинку, санаторії	Міжсезоння, не сезон
Інваліди	Турбази, будинки відпочинку, санаторії	Міжсезоння, не сезон

Отже, головна проблема СТ полягає в пошуку джерел його фінансування. Можна припустити, що за відсутності законодавчої бази, належних правових норм, кадрових і фінансових документів СТ може перетворитися на місце годівлі для несумлінних осіб. Незважаючи на це, закріпити свої позиції СТ може тільки при наявності продуманої соціальної політики в галузі туризму на національному, регіональному й міжнародному рівнях.

Проаналізуємо сегментацію СТ в Україні. Суспільно важливим і пріоритетним для держави є дитячо-юнацький туризм. Дитячо-юнацький туризм, орієнтований на соціально важливу категорію нашого суспільства – підростаюче покоління – посідає особливе місце в системі рекреаційно-туристської діяльності. У першу чергу він покликаний сприяти вихованню та освіті підростаючого покоління засобами туристсько-краєзнавчої діяльності, формуванню всебічно розвиненої особистості. Дуже важливою є медико-біологічна функція дитячо-юнацького туризму, яка полягає в оздоровленні молоді. При розумній організації дитячо-юнацький туризм може дати

відчутний економічний ефект. Різними формами туристсько-краєзнавчої роботи в Україні охоплено більше 1 млн. 250 тисяч дітей, що становить менше 20 % від загальної кількості учнів. У позашкільних навчальних закладах туристського напрямку щорічно займаються майже 530 тисяч учнів. З 1988 до 2008 року кількість закладів дитячоюнацького туризму зростає в 3,5 рази, притому, що система дорослого туризму за цей період зазнала втрат. Зараз в системі дитячо-юнацького туризму працює 108 позашкільних закладів освіти у всіх регіонах України.

Однак наведені кількісні показники, коли у сферу туристсько-краєзнавчої діяльності залучається лише кожна п'ята дитина, говорять про великий невикористаний потенціал цієї системи. Система молодіжного (студентського) туризму в Україні не сформована. Міністерство освіти і науки України своїм наказом доручило розвивати студентський туризм центрам туризму і краєзнавства учнівської молоді. Однак дієвих кроків в цьому напрямку не зроблено. В розвинених країнах світу успішно діє система дешевих студентських закладів розміщення – хостелів – яка в Україні тільки формується. Тому для розбудови системи молодіжного (студентського) туризму в Україні необхідно зробити дуже багато, адже всюди в світі студентська молодь є найбільш подорожуючим сегментом туристського загалу.

Щодо розвитку туризму людей похилого віку (туризму «сеньйорів»), туризму осіб з інвалідністю, то ці види СТ в нашій країні практично не розвиваються. Натомість у високорозвинених країнах подорожі людей похилого віку є масовими і надзвичайно популярними і конкурують з молодіжними подорожами. Особи з інвалідністю в нашій країні вправі розраховувати лише на достатньо обмежене санаторно-курортне лікування, що ж до туристського обслуговування таких осіб, то туристські заклади, заклади гостинності, транспортна інфраструктура до цього не готові.

Розвитком спортивного туризму в Україні займається Федерація спортивного туризму України, яка має територіальні осередки в усіх

областях нашої держави. Зараз в лавах Федерації нараховується більше 14 тис. туристів-спортсменів. Головна особливість спортивного туризму полягає в тому, що він, не потребує відносно великих матеріальних видатків, так як, по-перше, розвивається в існуючому навколишньому природному середовищі і не вимагає значних капіталовкладень для підготовки та проведення туристсько-спортивних масових заходів та зведення спеціальних споруд для їх проведення, по-друге, матеріально-технічне та організаційне забезпечення зазначених заходів у значній мірі здійснюється силами та засобами самих туристів. Розвиваючись на межі спорту й активного дозвілля в природному середовищі, спортивний туризм сприяє розвитку внутрішнього туризму шляхом пропаганди відносно дешевого і, водночас, ефективного відпочинку, що в умовах невисоких матеріальних прибутків значної частини населення країни надає йому соціально-пріоритетного значення для відповідних державних, громадських та комерційних організацій. Зменшення вартості оздоровлення та відпочинку завдяки використанню елементів і засобів спортивного туризму й мінімізації видатків на матеріально-технічну інфраструктуру такого відпочинку по відношенню до вартості відпочинку за традиційними організаційними формами робить його соціально доступним та економічно привабливим для населення нашої країни, економічно вигідним для організаторів.

Зелений (сільський) туризм в Україні знаходиться на стадії формування. Віднесення його до категорії соціального є дещо парадоксальним, адже це, як правило, відбувається за фактом кінцевого споживання турпродукту. В цьому ж випадку соціально важливим для держави є продуцент турпродукту – сільське населення. Адже зелений туризм розвиває місцеву економіку, сприяє підвищенню зайнятості населення, створенню нових робочих місць на селі. Слід відзначити, що сільський туризм – це мабуть єдина туристська галузь, яка не потребує інвестицій, додаткових капіталовкладень і може приносити суттєвий прибуток тим, хто ним займається. Організація зеленого (сільського)

туризму, як свідчить досвід європейських країн, сприяє ефективному господарюванню, покращенню благоустрою та санітарного стану населених пунктів, зокрема садиб селян, об'єктів соціальної сфери на селі та туристських об'єктів. При цьому підвищується зайнятість сільського населення, відроджуються народні промисли, зростає виробництво.

Розвиток екологічного туризму в нашій державі сприятиме створенню освітніх екологічних програм для широкого загалу населення, розробці туристських маршрутів для організованих туристських груп територіями національних природних та регіональних ландшафтних парків, заповідними територіями з метою збереження природного середовища.

Чомусь вважається, що кошти на розвиток СТ повинна виділяти держава. Справа в тому, що у держави на це не має коштів, а втім такі бюджетні витрати майже не потрібні. Помилково перекладати фінансування СТ повністю на плечі держави. У всьому світі він самофінансується та ще й суттєво поповнює державну скарбницю. Світовий досвід підтверджує, що масовість СТ перебиває його дешевизну сумарним припливом та швидким обортом живих грошей, що збільшує зайнятість, інвестиції в туризм безпосередньо на місцях, а разом з тим і податкові надходження.

Завдяки туризму в усьому світі країни багатіють, хоч самі в нього жодної копійки не вкладають – лише підтримують грамотною, перш за все законодавчо вивіреною політикою.

Окремим важливим завданням є визначення ролі СТ в досягненні цілей сталого розвитку на прикладі України. В магістерській роботі було обрано три ключові цілі сталого розвитку, які досягаються у взаємозв'язку з розвитком системи СТ (табл. 2.2.).

Характеризуючи рівень сталого розвитку міст і громад в Україні та рівень розвитку туризму в них, слід зазначити несприятливі умови середовища існування у містах. Внаслідок відсутності системного підходу через брак сучасних генеральних планів розвитку міста та недостатнє фінансування, розвиток комунальної, соціальної, транспортно-шляхової,

торговельної та побутової інфраструктури відбувається хаотично, що призводить до невідповідності інфраструктури міста зростаючим потребам громади. Тому на рівні окремого міста, громади варто забезпечити розробку і реалізацію стратегій місцевого розвитку, спрямованих на економічне зростання, створення робочих місць, розвиток туризму, рекреації, місцевої культури і виробництво місцевої продукції. Перераховані заходи сприятимуть збереженню культурної і природної спадщини із залученням приватного сектору та ефективного використання даних об'єктів в програмах СТ [37, с. 84-89].

Таблиця 2.2. Взаємоузгоджені цілі сталого розвитку в розрізі економічної, соціальної та суспільної площин СТ

Площина досліджень	Цілі сталого розвитку	Характеристика
Економічна	Ціль 11. Сталий розвиток міст і громад	Різновид будь-яких видів туризму, що субсидується з коштів, виділених на соціальні потреби, в цілях створення умов для подорожей школярам, молоді, пенсіонерам, інвалідам, ветеранам війни і праці, та іншим громадянам, яким держава, державні і недержавні фонди, інші благодійні організації і фонди здійснюють соціальну підтримку, як найменш забезпеченій частині населення при використанні їх права на відпочинок.
Соціальна	Ціль 10. Скорочення нерівності	Туристична діяльність, спрямована на реалізацію потреб людини у спілкуванні, обмінах та пізнанні; це фактор соціальної політики держави та суспільства, реалізації соціальних функцій громадських організацій, які передбачають цілеспрямоване виховання та розвиток громадян, а саме: гармонійний розвиток особистості; постійно зростаюча пізнавально-виховна спрямованість; визнання рівних прав народів, самобутності їхніх культур та моральних цінностей; соціальний туризм в силу свого впливу на фізичне та психологічне здоров'я людей, є фактором, що впливає на соціальну рівновагу, підвищення трудової активності колективів, особистого і суспільного добробуту. Реалізує задуми різних суспільних організацій, направлені на недопущення до повної залежності вільного часу працівників, молоді, пенсіонерів від торговельного сектору, і щоб той час не став додатковим чинником суспільної нерівності.
Суспільна	Ціль 16. Мир, справедливість та сильні інститути	Це право на відпочинок і, зокрема, право на відпустку і свободу подорожування і туризму, що є природним наслідком права на працю, визнаються Всесвітньою декларацією прав людини, а також в законодавстві багатьох країн в якості елементів розвитку людської сутності. Підтверджує обов'язок суспільства надавати своїм громадянам реальні, ефективні і недискримінаційні можливості доступу до туризму. Такі умови повинні відповідати пріоритетам, законодавству і традиціям кожної відповідної країни.

Якщо упродовж 2004-2013 рр. Україна демонструвала впевнене зростання доходів усіх верств населення (у середньому на 7,2 % щорічно) за відсутності виражених відмінностей між децильними групами населення, то внаслідок кризи у 2014 р. реальні доходи населення знизилися на 11,5 %.

Існуюча економічна нерівність провокує появу інших форм нерівності, зокрема обмежує можливості бідних верств населення брати участь у соціальному, економічному і політичному житті. Нестача доходів для задоволення базових потреб, спричинює неможливість отримати якісні туристичні послуги навіть працюючому населенню. Тому фінансування державних програм СТ дозволить запобігати проявам дискримінації в суспільстві, забезпечать доступність послуг соціальної сфери [37, с. 78-80].

Суспільна площина СТ базується на праві на відпочинок і зокрема праві на відпустку і свободу подорожування, що є природним наслідком права на працю, визнаються Всесвітньою декларацією прав людини, а також в законодавстві багатьох країн в якості елементів розвитку людської сутності.

Досягнення цієї цілі можливе лише за умови ефективної роботи всіх інституцій в країні, зокрема судової. Право на відпочинок передбачає викорінення усіх форм експлуатації людей. Виявлення усіх форм експлуатації та протидія їм засобами правоохоронних органів та організацій громадянського суспільства є важливим, але не менш значущими напрямками є розширення можливостей працевлаштування, посилення дієвості та цільового характеру соціальної допомоги, задіяння інструментів соціального залучення, зокрема інструментами СТ.

В існуючих умовах військового конфлікту на території України та значної кількості внутрішньопереміщених осіб (понад 1,5 млн. осіб), більшість з яких становлять жінки з дітьми та особи похилого віку, важливим є охопити СТ дану групу населення в межах державної соціальної політики. Окремої уваги потребує реабілітація та оздоровлення учасників Антитерористичної операції (АТО). Представники Спілки ветеранів АТО працюють із соціально орієнтованими підприємствами сфери туризму в напрямі підвищення якості обслуговування учасників АТО, створення спеціальних умов перебування воїнам, що отримали поранення і потребують реабілітації в санаторіях [37, с. 118-121].

Досягнення цілі щодо розбудови миролюбного й відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях є винятково важливим чинником розвитку країни. Від досягнення цієї цілі в Україні значною мірою залежить досягнення всіх інших цілей сталого розвитку.

На даному етапі Україна формує власну модель ринкової економіки, в якій соціальна складова повинна зайняти вагоме місце. Рівень розвитку СТ в окремій країні є індикатором рівня розвитку суспільства, рівнем усвідомлення державних та інших приватних й громадських організацій цінності здоров'я людини, необхідності відпочинку незалежно від віку, світогляду, релігійної чи політичної приналежності, рівня доходу, тощо.

На сьогодні за метою і характером економічної діяльності в Україні можна виділити соціально-орієнтовані комерційні туристичні підприємства, які прагнуть отримувати прибуток на відповідній стадії життєвого циклу; та некомерційні, що створюються з метою надання суспільних медичних послуг й надають пріоритетне значення у своїй діяльності соціальним цілям та не ставлять за мету отримання прибутку. До неприбуткових належать підприємства сфери туризму, які повністю утримуються за рахунок Державного бюджету, місцевих бюджетів чи знаходяться на балансі інших юридичних осіб (санаторії, санаторії-профілакторії, табори відпочинку тощо). В умовах сталого розвитку економіки та досягнення задекларованих та прийнятих Україною 17 цілей сталого розвитку важливим напрямком державної політики в галузі повинна стати підтримка існуючих некомерційних соціально-орієнтованих підприємств та сприяння підвищенню якості соціальних туристичних послуг, що ними надаються.

2.2. Реалізація програм соціального захисту населення

Вирішення соціальних проблем перехідного періоду потребує спільних зусиль держави, місцевих органів самоврядування та недержавних НО. Найактуальніші напрями соціальної політики пов'язані з наданням «невідкладної соціальної допомоги», соціальною реабілітацією та профілактикою соціальних проблем. Кожен із напрямків відображає нагальні проблеми соціально незахищених верств населення. Так, невідкладна соціальна допомога орієнтована на потреби літніх громадян, інвалідів, дітей-сиріт та ін, підтримку функціонування різних видів організацій соціального обслуговування населення (центри комплексного соціального обслуговування, спеціалізованої соціальної допомоги вдома тощо).

Соціальна реабілітація має широкий спектр послуг для інвалідів; осіб, звільнених із військової служби; членів сімей загиблих військовослужбовців; осіб, які постраждали від насильства; дітей, що у важкій життєвій ситуації та інших. Профілактика соціальних проблем пов'язані з сприянням зайнятості окремих груп населення (інвалідів, жінок, мають малолітніх дітей, молоді тощо.); надання підтримки новим формам сімейного виховання дітей, які втратили батьківське піклування; вирішення проблем дитячої бездоглядності, наркоманії, токсикоманії, профілактики правопорушень, соціальної допомоги особам без певного місця проживання; профілактики соціального неблагополуччя.

В Україні, як і в більшості розвинених країн, важливим завданням втручання держави в соціальну сферу є запобігання і зняття об'єктивно виникаючої циклічної соціальної напруги. Виконуючи функцію стабілізатора суспільства, державне регулювання виходить за межі вимог щодо запобігання чи компенсації провалів ринку. Величезну практичну допомогу та сприяння у виконанні складних соціальних функцій надає сектор недержавних НО, заповнюючи собою найбільш важкодоступні державні ніші.

Головний принцип організації соціально-ринкових відносин - поєднання принципу свободи підприємництва з принципом соціальної допомоги незаможним верствам населення. Внаслідок цього одним із основних напрямків діяльності держави вважається здійснення програм підтримки на належному рівні сукупного попиту населення, забезпечення високого рівня зайнятості, обслуговування соціальною сферою, надання податкових пільг та гарантій інвесторам тощо.

Одним із найважливіших інструментів реалізації державної соціальної політики є цільові комплексні соціальні програми. Цільові комплексні програми знаходять широке застосування державного регулюючого на різні сфери соціального та економічного розвитку в Україні.

Відмінною рисою цільових комплексних програм у соціальній сфері слід вважати, на нашу думку, їхній перерозподільний характер, оскільки кошти, що надходять до державного бюджету по каналах оподаткування, спрямовуються з їх допомогою на вирішення нагальних соціальних проблем, мають адресний характер і призначаються різним малозабезпеченим верствам населення.

Слід зазначити, що у період 1995-2020 рр. було прийнято велику кількість загальнодержавних цільових програм різного профілю, зокрема. орієнтованих на розвиток окремих сфер, регіонів, чому сприяло виділення у відомчої структурі державного бюджету витрат за кожною програмою. Цьому сприяло також те, що цільові програми стали використовуватися регіонами як джерело додаткового бюджетного фінансування. Але обмеженість бюджетних ресурсів, відсутність чітких критеріїв відбору пріоритетних проблем, дублювання цільових програм, невисока їхня результативність поступово призвела до скорочення їх кількості як на загальнодержавному, так і на регіональному рівні.

Так, наприклад, у США програми державної допомоги поділяються на два види: перші надають грошову допомогу (Програма допомоги сім'ям з дітьми-утриманцями, Додаткова програма соціального забезпечення для

бідних, людей похилого віку, сліпих та інвалідів; другі - програми натуральної допомоги, в т.ч. Програма медичної допомоги, яка компенсує витрати бідних на медичне обслуговування, на виконання якої витрачається до 44% від усієї суми державної допомоги.

Невисоку результативність соціальних цільових програм, на наш погляд, цілком правомірно пов'язувати з недосконалістю методичного забезпечення розробки цільових комплексних програм, необхідністю посилення маркетингово-аналітичного підходу, чіткішою ув'язкою з індикативним плануванням. Разом про те, такий явний «провал» держави може бути заповнений, здається, з допомогою недержавних НО, тобто третього сектора. Особливо це важливо на сучасному етапі соціальних реформ та монетизації пільг населенню, коли державі дуже складно врахувати індивідуальність ситуації кожної людини, яка потребує соціального захисту та допомоги.

Впровадження державних цільових програм відбувається в поєднанні з програмною класифікацією видатків, при цьому бюджетні програми соціального спрямування передбачають вирішення різних проблемних питань/аспектів, що стосуються підвищення рівня та якості життя. Серед них – посилення соціального захисту населення, розвиток освіти, зміцнення системи охорони здоров'я тощо. Розглянемо видатки державного бюджету України у 2019-2020 рр. на реалізацію окремих бюджетних програм соціального спрямування в розрізі Головних розпорядників бюджетних коштів (ГРБК) (табл. 2.1).

Видатки бюджету для реалізації соціальних програм, які є основою підтримки людського розвитку, здійснюється переважно з місцевих бюджетів. Вони становлять понад 60 % загальних видатків на освіту, близько 80 % видатків на охорону здоров'я. Із державного бюджету забезпечується фінансування видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення населення. Водночас окремі видатки здійснюються з місцевих бюджетів за принципом наближення до споживачів (державні програми фінансування

установ соціальної допомоги, притулків, соціального захисту визначених відповідним законодавством категорій населення – ветеранів війни і праці, сімей з дітьми тощо, фінансування витрат з оплати житлово-комунальних послуг та ін.).

Таблиця 2.1 Видатки державного бюджету за окремими програмами ГРБК у 2019-2020 рр., млрд грн

Код бюджетної класифікації	Головний розпорядник бюджетних коштів (ГРБК) та програми	2019			2020
		план	звіт	%	план
2200000	Міністерство освіти і науки України	43,5	39,14	90,0	44,60
2201160	Підготовка кадрів ЗВО та забезпечення діяльності їх баз практики	19,1	19,2	100,5	16,65
2210000	Міністерство освіти і науки України (загальнодержавні видатки та кредитування)	73,04	73,1	100,1	83,46
2211210	Освітня субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам	69,6	79,4	114,1	77,53
2211230	Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на забезпечення якісної, сучасної та доступної загальної середньої освіти «Нова українська школа»	1,22	1,02	83,6	1,06
2211260	Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на реалізацію програми «Спроможна школа для кращих результатів»	-	-	-	3,50
2211250	Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на реалізацію заходів, спрямованих на підвищення якості освіти	1,5	1,1	73,3	-
2300000	Міністерство охорони здоров'я України	39,35	39,3	99,9	98,18
2310000	Міністерство охорони здоров'я України (загальнодержавні видатки та кредитування)	58,62	58,12	99,2	17,71
2308000	Національна служба здоров'я України	19,26	18,57	96,4	89,10
2308060	У т. ч.: Реалізація програми державних гарантій медичного обслуговування населення	-	-	-	88,88
230820	Надання первинної медичної допомоги населенню	15,9	16,75	105,3	-
2308030	Пілотний проєкт із реалізації державних гарантій медичного обслуговування населення за програмою медичних гарантій для спеціалізованої медичної допомоги в Полтавській області	0,97	0,965	99,5	-
2308050	Пілотний проєкт із реалізації державних гарантій медичного обслуговування населення за програмою медичних гарантій для спеціалізованої медичної допомоги	2,00	-	-	-
2500000	Міністерство соціальної політики України	229,0	217,5	95,0	293,4
2510000	Міністерство соціальної політики України (загальнодержавні видатки та кредитування)	24,27	24,0	98,9	0,80

Кожна із перелічених соціальних програм реалізується за кошти бюджету в рамках бюджетних програм та залучення інших джерел фінансування.

Як видно із даних таблиці 2.2. спостерігається недофінансування за усіма напрямками, в тому числі й за оздоровленням і відпочинком дітей, які потребують особливої уваги та підтримки.

Як свідчить вітчизняний та зарубіжний досвід, БО у багатьох випадках успішно справляються із соціальним обслуговуванням інвалідів, людей

похилого віку, безпритульних, соціальною реабілітацією наркозалежних тощо. У разі економічної нестабільності складно розраховувати лише небюджетне фінансування, тому виконання соціальних програм БО з урахуванням змішаного багатоканального фінансування, як свідчить досвід деяких регіонів, повністю виправдовується.

Таблиця 2.2. Оцінка ефективності окремих бюджетних програм за 2019 рік за напрямками використання бюджетних коштів, млн грн

КПКВК ДБ	Найменування бюджетної програми	План	Факт	Відхилення	
				млн грн	%
2501480	Надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, у тому числі на оплату житлово-комунальних послуг	3011,14	2991,26	-19,88	0,7
2501570	Виплата матеріальної допомоги військовослужбовцям, звільненим із військової строкової служби	82,31	62,40	-19,91	24,2
2501590	Компенсація роботодавцю частини фактичних витрат, пов'язаних зі сплатою єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування	0,80	0,63	-0,17	21,3
2501630	Модернізація системи соціальної підтримки населення України	559,98	196,47	-363,52	64,9
2507100	Реабілітація дітей з інвалідністю	80,01	76,62	-3,39	4,2
2501120	Розселення та облаштування кримських татар та осіб інших національностей, які були депортовані з території України	49 982,8	46 187,7	-3,80	0,02
2501160	Довічні державні стипендії	4,22	4,19	-0,04	0,95
2501180	Виплата соціальної стипендії студентам (курсантам) вищих навчальних закладів	680,52	680,51	-0,006	0,0
2501200	Соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи	2335,42	2333,38	-2,05	0,09
2501230	Виплата пільг і житлових субсидій громадянам на оплату житлово-комунальних послуг у грошовій формі	25 293,1	23 266,8	-2026,3	8,0
2501450	Оздоровлення і відпочинок дітей, які потребують особливої уваги та підтримки, в дитячих оздоровчих таборах МДЦ „Артек” і ДЦ „Молода Гвардія”	223,32	220,43	-2,89	1,3
2501130	Заходи із соціального захисту дітей, сімей, жінок та інших найбільш вразливих категорій населення	41,08	36,45	-4,63	11,3

Державні та місцеві органи влади зберігають відповідальність за фінансування соціальних значущих благ, та їх надання організується на контрактній основі з НО на конкурсній основі.

У реалізації державних та муніципальних програм НО можуть брати участь шляхом спільної розробки та виконання програмних заходів, надання соціальних послуг на основі замовлення, спільним виконанням державних та муніципальних програм та в їх рамках виконанням проектів та програм незалежних НО.

Скоординована діяльність та спільна розробка соціальних програм дозволяє використовувати нестандартні підходи до вирішення складних

соціальних проблем, акумулювати розпорошені ресурси та знаходити ефективні варіанти їх застосування. Для цього державні та муніципальні структури спільно з незалежними НО можуть проводити обговорення проектів соціальних програм, спрямовувати їх на експертизу, організувати робочі групи з підготовки та реалізації програмних заходів, проводити конкурси з розробки оригінальних концепцій комплексних цільових програм, організовувати координаційні групи або поради щодо реалізації цільових соціальних програм або їх окремих розділів, заходів.

Пряме фінансування незалежних НО зазвичай здійснюється державними та місцевими органами влади на основі соціального замовлення, яке у концентрованому вигляді є дорученням виконання соціально значущих завдань, що визначаються соціальними програмами. Розміщення соціальних замовлень має специфічні особливості залежно від цього, які конкретні завдання він покликаний вирішувати. Якщо намічається коло заходів щодо надання «невідкладної соціальної допомоги», реалізації прав на медичну допомогу, безкоштовну освіту, для чого визначаються конкретні завдання з урахуванням цілей соціальної програми, тоді розміщення соціального замовлення є доцільним на конкурсній основі. Якщо ж вирішення завдань соціальної реабілітації, соціальної профілактики, причому мети соціальної програми складно сформулювати однозначно, оскільки можливі різні варіанти реалізації, тоді найбільш прийнятні конкурсні відбори проектів і програм. По суті, у другому випадку здійснюється державна підтримка проектів та програм соціального призначення. До такої діяльності доцільно залучати БО, надаючи їм у складі ресурсного забезпечення пільги з місцевих податків, орендної плати муніципального майна, оплати комунальних послуг.

Підтримка проектів та програм НО із соціальної реабілітації та соціальної профілактики здійснюється як стимулюванням діяльності організацій та громадян, орієнтованої на ці цілі, так і за допомогою створення сприятливого середовища, включаючи інформаційні, правові, матеріально-технічні умови. Оскільки в таких випадках цілі соціальної політики мають

досить загальне формулювання, то конкурси проводяться на найбільш економне виконання окремих конкретних завдань. І тому розглядаються пропозиції, що надійшли «знизу» як заявок різних НО та громадян. Найбільш вдалі, відібрані на конкурсній основі, проекти та програми мають стати складовими частинами або розділами відповідних державних та муніципальних програм.

Особливої уваги заслуговує досвід фінансування проектів і програм, що позитивно зарекомендував себе, в ряді регіонів на основі грантів і дотацій.

Гранти забезпечують повне фінансування та надаються для вирішення пріоритетних соціальних завдань (наприклад, у галузі молодіжної політики для обдарованих дітей). Гранти розміщуються на конкурсній основі та дозволяють забезпечити досить потужну підтримку найважливіших соціальних програм.

Субсидії та субвенції дають додаткове, часткове фінансування окремих видів витрат на реалізацію соціальних проектів та програм, зокрема відшкодовуються витрати на залучення фахівців, формування призового фонду, видавничих витрат, оренду приміщень тощо. Дотації виділяються також на конкурсній основі з урахуванням таких критеріїв, як соціальна значимість та відкритість проекту, охоплення цільового контингенту осіб та ін.

На нашу думку, поряд із зіставленням соціальних вигод та соціальних витрат, доцільно враховувати динаміку осіб, які потребують соціального захисту як у звітний, так і в перспективний період; наскільки зміниться соціальна ситуація загалом у цьому регіоні; як змінюється співвідношення між бюджетними та позабюджетними джерелами фінансування, якою є участь добровольців у конкретних соціальних програмах та заходах.

Проблема ресурсного забезпечення соціальних програм не втрачає своєї актуальності. Кошти місцевих бюджетів у міру можливості використовуються для економічної підтримки недержавних НО, у т.ч.

близько 65% їх отримують субсидії від держави, для 6% організацій єдиним джерелом надходження коштів є місцеві бюджети.

Слід зазначити переважання державних форм підтримки благодійності у порівнянні з громадськими та приватними формами. У сучасній Україні є актуальним відродження та пропаганда філантропії, залучення до благодійності широких суспільних та приватних сил, що створить передумови для більш ефективного вирішення соціальних проблем та послаблення тиску тягаря соціальних витрат на державний бюджет. Приватна благодійність в українських умовах може набути масового характеру при вирішенні, на наш погляд, двох першочергових проблем: удосконалення державної правової підтримки та пропаганди філантропії як суспільної цінності.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ІЗ СОЦІАЛЬНОГО ТУРИСТИЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ

3.1. Організаційно-економічні аспекти удосконалення діяльності у сфері соціального туризму

Соціально-економічні умови останніх років призвели до збільшення контингенту тих, хто потребує різних заходів соціальної підтримки.

Формування пропозиції послуг СТ на умовах жорсткої регламентації сприяє економії наявних ресурсів та забезпечує їх доступність малозабезпеченим верствам населення. Однак при цьому практично не враховуються переваги споживачів, що обмежує їхні права та свободу. У зв'язку з цим, є доцільним поступове впровадження елементів маркетингу по відношенню до соціальних послуг з організації дозвілля, культурно-просвітницьких, спортивних та інших послуг.

Бальна методика оцінки потреби сімей базується на використанні показника потенційних споживчих витрат, на основі яких визначаються найбільш потрібні категорії населення. Відповідно до цього методичного підходу, право на допомогу за потребою мають сім'ї, потенційні споживчі витрати яких не перевищують величину регіонального прожиткового мінімуму. Призначення допомоги здійснюється на заявній основі після надання в органи соціального забезпечення документально підтверджених відомостей про доходи, склад сім'ї, житлові умови та нерухомість, що належить членам сім'ї.

За різними соціальними категоріями застосовувалася еквівалентна шкала, що дозволяє привести середньодушові ресурси різних за розміром домашніх господарств до порівнянного рівня.

Експериментальна апробація цієї методики показала, що при використанні показника потенційних споживчих витрат для оцінки ступеня

потреби сімей, багато домогосподарств, що мають офіційні душеві доходи (зарплату у формальному секторі економіки, пенсії, стипендії, соціальну допомогу), величина яких не перевищує прожиткового мінімуму, не є бідними за показником потенційних споживчих витрат. Оскільки виникла ймовірність звернення за допомогою всіх тих, чиї офіційні душеві доходи нижчі за прожитковий мінімум, то майже половина сімей отримала б відмову за показником споживчих витрат. Тож у бальну методику запроваджено показник адміністративної межі бідності лише на рівні нижче прожиткового мінімуму.

Заявник, за даною методикою, міг отримати відмову у призначенні допомоги з двох причин: по-перше, відмовляють всій сім'ї, якщо її душеві потенційні споживчі витрати більші за прожитковий мінімум; по-друге, хоча об'єктом соціального захисту є сім'я загалом, причому вона розрахунково має право на допомогу, у складі одержувачів може бути виключені окремі її члени, зокрема працездатні непрацюючі особи (за винятком зареєстрованих безробітних, матерів, які мають дітей віком до 3 років, осіб, які здійснюють догляд за інвалідами 1 групи та літніми старше 80 років).

В експериментальних умовах обидва ці фактори показали високу значущість через такі причини, як тіньова зайнятість, приховане безробіття тощо. Особливо це для сільських жителів, т.к. проживання у сільській місцевості веде до дооцінки потенційних споживчих витрат, отже, знижує ймовірність призначення допомоги. Оцінка результатів пілотної програми спричинила необхідність обґрунтування диференційованих показників потенційних споживчих витрат для міських та сільських мешканців.

Застосування бальної методики і, зокрема, її основного критерію душевих доходів нижче адміністративної межі бідності, виявило як нових одержувачів соціальної допомоги раніше не мали права на цю допомогу, по-перше, «нових бідних» (тобто сім'ї, що складаються з працездатної подружньої пари та 1-2 дітей); по-друге, у традиційно бідних сім'ях відзначено розширення кола одержувачів допомоги за рахунок працездатних

дорослих членів сімей через низький рівень зарплати та нерегулярність її виплати, дітей віком до 16 років, школярів 16-18 років.

Застосування бальної методики показало, що серед різноманіття факторів, що враховуються при призначенні допомоги, наявність дітей у сім'ї має вирішальне значення. Підвищення рівня адміністративної межі бідності дає подвійний результат: з одного боку, збільшується кількість сімей, у яких мають бути прийняті документи до розгляду, з іншого боку, зростає кількість відмов як через різницю величини потенційних споживчих витрат та прожиткового мінімуму, так і через обмеженість ресурсів на виплату допомоги. Крім того, зі зростанням рівня адміністративної межі змінюється контингент одержувачів допомоги.

Бальна методика в цілому цілком ефективна для практичного застосування та оцінки потреби сімей у соціальному захисті, пов'язаної з першими життєвими потребами в харчуванні, одязі, житлі. Вона дозволяє вирівнювати соціально-економічне становище сімей, що у складних життєвих ситуаціях. Надання соціальної допомоги за критеріями бальної методики дозволяє малозабезпеченим сім'ям вижити. Однак вона не призначена для нівелювання якісних умов життя, не торкається проблеми забезпечення мінімально необхідного рівня гарантій у таких сферах, як культура, фізична культура та спорт, туризм та санаторно-курортне обслуговування, що також входять до переліку державних мінімальних соціальних стандартів.

Узагальнення досвіду розробки соціальних технологій дозволяє обґрунтувати найбільш основні методичні підходи до відбору та визначення тих, хто потребує послуг СТ. Оскільки потреба в організованому туризмі не входить до кола перших життєвих потреб, то соціальна допомога на ці цілі має надаватися на заявній основі сім'ям, у яких душевий дохід не досягає рівня прожиткового мінімуму. Надається доцільним два варіанти соціальної допомоги: по-перше, грошовий, коли виплати призначаються для відшкодування транспортних, екскурсійних витрат, придбання квитків на

культурно-розважальні заходи (театральні вистави, концерти, спортивні видовища тощо); по-друге, «натуральний» - передбачає надання турів групам або окремим споживачам. Відбір тих, хто потребує послуг санаторно-курортного характеру, повинен враховувати переважно медичні показання, тоді як власне туристські послуги повинні надаватися з урахуванням вікових особливостей. У другому варіанті доцільно пріоритетним вважати сім'ї з неповнолітніми дітьми (багатодітні, неповні сім'ї).

Пряме забезпечення адресної доступності соціальної підтримки та захисту шляхом адміністрування створює певні «провали», які виражаються в локалізації споживання окремими не завжди потребують категорій населення, посилює бюрократизацію і супроводжується зростанням адміністративних витрат, веде до диспропорцій у співвідношенні попиту та пропозиції соціальних послуг.

Заявний принцип соціальної допомоги позитивно зарекомендував себе у розвинених країнах. Так, наприклад, у Німеччині, хто звернувся за допомогою, зобов'язаний надати відомості про свої доходи та доходи найближчих родичів, а також дружина, а також про наявні в сім'ї заощадження та майно. Це передбачено Федеральним Кодексом Німеччини (1962 р.), у якому зазначено, що соціальна допомога призначена як підтримки нормальних умов життя, відповідних нормальному людському гідності, і у екстремальних ситуаціях, але заодно людина зобов'язана і сама подбати себе. Заявник заповнює досить складну анкету, відомості якої документально підтверджуються та перевіряються соціальною службою. Допомога, що надається в результаті, є дійсно адресною та ефективною.

Звісно ж, що заявний принцип надання соціальної допомоги у вигляді послуг СТ має стати основним, оскільки тоді відбір тих, хто потребує, набуває адресного характеру і дозволить ефективно використовувати наявні ресурси.

Таким чином, сім'ї, середньодушовий дохід у яких не досягнув прожиткового мінімуму та забезпечує задоволення лише перших життєвих

потреб, на основі заявного принципу отримують можливість піднятися на якісно новий щабель в умовах життя та подолати соціальну ізоляцію. Разом з тим, розширюється доступність послуг СТ, посилюється їх адресність, найповніше реалізуються державні мінімальні соціальні стандарти.

Необхідність реалізації вищезазначених принципів дозволила сформуванню пріоритетні напрямки розвитку СТ в Україні.

По-перше, на даний час сформована відчутна необхідність розробки концептуальної моделі стратегічного розвитку системи СТ в країні з урахуванням сучасних соціально-економічних параметрів, спрямована на розвиток та активізацію процесів надання послуг даного виду туризму відповідним верствам населення.

По-друге, необхідне удосконалити механізм фінансового забезпечення розвитку СТ в країні, ключовою метою функціонування якого є задоволення потреб у отриманні послуг СТ незахищеними верствами населення, розробки компенсаційної функції спрямованої на часткове покриття вартості даних послуг окремим категоріям суспільства.

По-третє, потрібною є зміна підходів до державного регулювання процесу функціонування суб'єктів господарювання туристичної сфери, в частині надавання прямої та опосередкованої державної підтримки тим її суб'єктам, які стимулюють розвиток СТ в країні.

По-четверте, окремої уваги заслуговує необхідність систематичного оновлення та розвитку туристичної інфраструктури з метою популяризації розвитку внутрішнього туризму в країні.

Враховання вище перерахованих заходів буде мати прямий вплив на результативність функціонування туристичної сфери в цілому та розвиток СТ зокрема. Проте, відсутність системного підходу до розвитку СТ в країні обмежить наявний туристичний потенціал та негативно вплине на стан національної економіки.

Активізація та розвиток СТ в Україні є важливою складовою розвитку туристичної сфери, ефективне функціонування якої матиме позитивний

вплив на зростання валового внутрішнього продукту та конкурентоспроможності національної економіки. На даний час, у зв'язку з обмеженістю фінансових можливостей підтримки багатьох галузей національної економіки, СТ не отримує належної державної підтримки, що унеможлиблює його належний розвиток та повноцінне виконання державою функції соціального захисту населення. В цьому контексті особливого значення набуває необхідність розробки концепції розвитку СТ в Україні, інкорпорованої до національної стратегії соціально-економічного розвитку держави. Це матиме вплив не лише на задоволення потреб суспільства у послугах СТ, але також і позитивно позначиться на макроекономічній стабільності держави.

Але при цьому державна політика розвитку СТ чітко повинна відповідати принципам:

- цільова підтримка СТ органами державної влади та місцевого самоврядування;
- правове регулювання відносин у напрямку регулювання відносин учасників СТ (держава, турфірма, туроператор, турист, турагент);
- підтримки виробників національного туристичного продукту;
- створення сприятливих умов для розвитку СТ серед різних категорій та груп населення та їх популяризація;
- врахування інтересів усіх громадян при розробці та реалізації програм розвитку СТ.

3.2. Шляхи забезпечення розвитку соціального туризму в Україні

Особливе значення СТ – це внесок у вдосконалення людських взаємин: туристи спілкуються між собою, підвищують свій культурний і освітній рівень, відкривають нові для себе місця. Отже, СТ є засобом соціального єднання, а також він зменшує матеріальну нерівність, що приводить до

зниження соціально-психологічної напруженості в суспільстві. Тобто залучення малозабезпечених громадян до суспільних цінностей, їх соціальна реабілітація, профілактика та відновлення здоров'я згодом попереджає антисоціальну поведінку. Зважаючи на наведене вище визначення, СТ функціонує в певній системі взаємопов'язаних елементів.

Розглянемо їх докладніше. Система СТ – це сукупність об'єктів і учасників СТ, а також його принципів, цілей, засобів, включаючи пільги, поширювані на учасників СТ. Об'єкти СТ – засоби та системи транспортування, розміщення, харчування, відпочинку та розваг, установи та організації оздоровчого, пізнавального та іншого призначення, інші складові туристської індустрії та туристських ресурсів, що діють у системі СТ. Учасники СТ – юридичні та фізичні особи, зайняті формуванням і реалізацією туристських послуг у системі СТ, захистом прав, інтересів громадян і відповідної діяльності. Соціальні туристи – фізичні особи – споживачі туристського продукту, що задовольняють потреби в подорожах, зокрема з оздоровчими цілями, через систему СТ. До цієї категорії належать, перш за все, діти, учні, студенти, ветерани війни та праці, пенсіонери та інваліди, в деяких країнах – держслужбовці, особи, які перебувають на військовій службі тощо. Тому цей вид туризму переважно розглядається як організований, колективний туризм. Він має свої пріоритетні види, носить, передусім, культурно-пізнавальний, відновлювальний, оздоровчий характер.

Туристські путівки, санаторні курсівки в пансіонати, санаторії, будинки відпочинку школярам і студентам на канікули, в табори надаються працівникам підприємств, учням і студентам денних вишів зі значною дотацією (іноді вона сягає 90% загальної вартості) або безкоштовно. Окрему категорію складають пенсіонери, інваліди війни, учасники заходів підвищеного ризику та інші, віднесені до пільгових категорій населення. Цим категоріям надаються путівки в реабілітаційні центри, пансіонати, санаторії.

До кола учасників СТ належать суб'єкти туристської індустрії та соціального захисту населення, профспілки і громадські організації інвалідів,

а також різні асоціації, федерації, фонди, товариства взаємодопомоги тощо. Всі ці суб'єкти у своїй основі підтримуються державою. Таким чином, основна особливість СТ, на відміну від інших видів, полягає в джерелах фінансування. Такими джерелами є державні та муніципальні кошти на соціальні потреби, відповідні кошти приватних, корпоративних, державних, змішаних підприємств і організацій, благодійних фондів. Отже, результатом функціонування системи СТ є забезпечення доступності послуг туризму та оздоровлення для широких верств населення.

Одним із сегментів СТ є інклюзивний туризм. Це одна з найбільших неохоплених ніш українського туристського ринку. Широкий інформаційний доступ (засоби масової інформації, Інтернет, реклама) сформували у людей з фізичними і сенсорними порушеннями стійкий попит до подорожей за доступними цінами. Про це свідчать результати зарубіжного дослідження, проведеного «Open Doors Organization» [51]. У зв'язку з цим суб'єктам української туріндустрії слід звернути увагу на туристів з інвалідністю, спрямовуючи інвестиції в створення комфортних умов для подорожі та відпочинку цієї категорії громадян: спеціально обладнати номери в готелях; підготувати відповідний персонал; організувати послугу супроводу; створити умови для вільного пересування (пандуси, ліфти, ескалатори) та користування кімнатами гігієни; придбати спеціалізований транспорт [10].

Особливе місце в СТ займає державна політика в галузі оздоровлення, відпочинку та зайнятості підростаючого покоління. В умовах серйозних соціальних змін, диференціації основних соціально-моральних цінностей, які впливають на суспільство в цілому і на окремі його складові, діти і підлітки залишаються найбільш незахищеною групою, оскільки вони не володіють достатньою здатністю адаптуватися в мінливих умовах життя. У контексті проведеного нами дослідження можна зробити висновок, що практичне значення набувають питання створення адекватного механізму соціально-економічної підтримки санаторно-курортного комплексу, розробка якого покладається на державні органи управління в сфері туризму.

На думку фахівців у сфері туризму при розробці концептуальної моделі відтворення та розвитку СТ можливі три варіанти (рис. 3.1):

– ефективно лобювання з боку зацікавлених сторін при прийнятті чергового бюджету країни, а також бюджетів міста Києва та інших муніципальних утворень, прямого фінансування СТ в рамках бюджетів соціальної сфери;

– пошук компромісних варіантів з прямою та непрямою частками підтримки СТ державою, недержавними фондами, туристськими підприємствами та зацікавленими організаціями;

– розвиток СТ за схемою – туризм розвиває туризм.

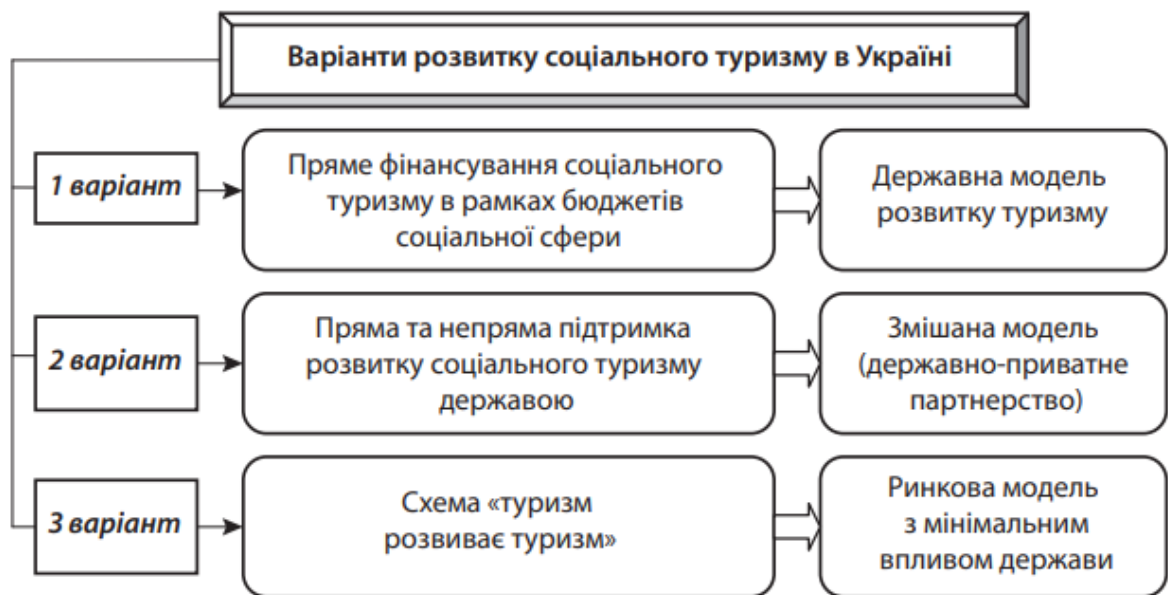


Рис. 3.1. Варіанти розвитку СТ в Україні

Перший варіант можливий за умов високого економічного рівня розвитку країни, стабільної економічної та політичної ситуації, визнання соціальної сфери сферою сталого розвитку, а галузі туризму – пріоритетною галуззю господарського комплексу. Теоретична можливість прийняття такого варіанта за сучасних умов цілком обґрунтована, тим більше, що визначення СТ передбачає його дотування з бюджетів різних рівнів у обсязі коштів, що спрямовуються на соціальну сферу. І хоча на сьогодні такий варіант розвитку СТ за рахунок прямих бюджетних субсидій неможливий,

але його можна розглядати як перспективну модель за наявності перелічених умов.

Другий варіант являє собою модель формування джерел розвитку СТ за субсидійно-пайовим принципом, де основна питома вага прямих інвестицій має припадати на позабюджетні фонди, фонди підприємств, банківсько-фінансовий сектор, страхові компанії, приватних інвесторів. Держава в такому випадку побічно підтримує розвиток СТ шляхом:

- досягнення і збереження високого інвестиційного рейтингу як країни в цілому, так і туристської галузі зокрема;
- розробки нормативно-правової бази для відтворення та розвитку СТ;
- надання цьому виду туризму режиму спеціальних податкових преференцій;
- створення нової надійної кредитно-фінансової системи, що забезпечує доступ до дешевих кредитних ресурсів;
- використання інших форм і видів державної підтримки, суб'єктів малого підприємництва тощо.

Це не означає, що держава не виконуватиме бюджетне субсидування цього виду туризму в разі наявних можливостей.

Другий варіант не суперечить чинному законодавству і може бути використаний, якщо складуться умови для розвитку соціально орієнтованої економіки. Третій варіант є найбільш жорстким і передбачає розвиток СТ за рахунок самої туристської галузі. Остання ж знаходиться в нестабільному стані, тому цей варіант розвитку СТ поки не є можливим і може розглядатися як варіант на перспективу, коли внесок туристської галузі у валовий внутрішній продукт буде на рівні вкладу більшості розвинених країн – 10–30%. Таким чином, основою концептуальної моделі відродження та розвитку СТ може стати другий варіант – субсидійно-пайова участь державного та недержавного секторів, які формують цільові інвестиційні ресурси, що базуються на балансі інтересів держави, туристських підприємств, інвесторів і споживачів соціального туристського продукту.

У табл. 3.1. згруповано інтереси зацікавлених контрагентів у розвитку СТ в санаторно-курортній сфері та заходи щодо забезпечення балансу інтересів.

Таблиця 3.1 Інтереси зацікавлених контрагентів у розвитку СТ в санаторно-курортній сфері та заходи щодо забезпечення балансу інтересів

Інтереси держави	Інтереси санаторно-курортних підприємств	Інтереси споживачів
– Мінімізація одноразових бюджетних витрат; – розширення податкової бази	Можливість залучення інвестиційних ресурсів для модернізації матеріально-технічної бази	Прийнятна ціна соціального туру
– Поява додаткового джерела соціального захисту; – пряма економічна вигода від фізичного та духовного оздоровлення населення	Цілорічне завантаження об'єктів інфраструктури	Гарантований доступ до споживання санаторно-курортних послуг
– Рациональне використання вільного часу; – вирішення проблем додаткової зайнятості тощо	Поява додаткових джерел доходу тощо	Диференційована шкала преференцій: від пільгової до безкоштовної санаторно-курортної путівки
<i>Забезпечення балансу інтересів</i>		
Державна підтримка у вигляді формування бюджетів відповідних рівнів з урахуванням прямого субсидування туристсько-рекреаційної сфери		
Надання учасникам соціального туризму певних податкових пільг і преференцій, створення сприятливого інвестиційного клімату		
Надання режиму пільгового кредитування та державних гарантій для отримання кредитів		

У концептуальній моделі розвитку СТ в Україні доцільно виділити такі чотири етапи.

1. Розробка Програми розвитку СТ.
2. Розробка та затвердження пакета нормативно-правових актів, що регулюють діяльність СТ.
3. Формування фінансово-економічного механізму підтримки СТ.
4. Створення оптимальної тривірневої структури управління СТ (державний, регіональний, місцевий) як складової частини структури управління туристською галуззю.

Реалізація програми розвитку СТ на найближчу перспективу визначатиметься ступенем економічного розвитку країни та, як наслідок, – ступенем його державної підтримки. За цих умов у програмі має бути передбачена певна послідовність доступу до соціальних туристських послуг.

На першому етапі має бути гарантований доступ до туристських послуг найбільш соціально незахищеній категорії громадян: особам із інвалідністю, особам, які зазнали впливу радіації, людям, робота яких пов'язана з високим професійним ризиком, дітям із багатодітних малозабезпечених сімей тощо, а основним видом туризму має бути лікувально-оздоровчий.

На другому етапі, за наявності відповідних умов, доступ до туристських соціальних послуг має бути розширений для інших, більш захищених категорій громадян: пенсіонерів, дітей, молоді, ветеранів тощо. При цьому основними видами туризму мають бути дитячо-юнацький, сімейний, оздоровчий, культурно-пізнавальний.

На третьому етапі доступ до туристських послуг має бути розширеним для різних категорій молоді та людей середнього віку, а основним видом туризму має бути самодіяльний, спортивний, похідний, екологічний тощо.

На четвертому етапі за наявності достатньої державної підтримки доступ до соціальних туристських послуг має бути гарантований усім верствам населення, а СТ має бути масовим.

Таким чином, сучасні економічні і соціальні передумови, що склалися в Україні, сформували суспільне замовлення на розвиток системи СТ. Тому наступним кроком повинно стати прийняття Закону України «Про соціальний туризм». Адже в нинішніх умовах, в існуючому нормативно-правовому полі СТ ефективно розвиватися не в змозі. З метою підтримки та розвитку СТ, його більшої доступності для слабозахищених соціальних груп населення держава повинна законодавчо передбачити для підприємств, закладів та громадян, що займаються розвитком СТ, ряд переваг. Серед них:

- при ліцензуванні у сфері СТ ліцензійний збір не утримувати;
- введення пільгової шкали оподаткування на послуги, що надаються закладами СТ по оздоровленню, туристсько-екскурсійному обслуговуванню, виготовленню та прокату туристського спорядження, а також по податках на майно закладів СТ, на утримання об'єктів соціально-культурної сфери;
- звільнення від оподаткування земель, що зайняті об'єктами СТ;

- при наданні туристських послуг соціального характеру (в системі дитячо-юнацького туризму, туризму людей похилого віку та туризму осіб із інвалідністю будь-яких послуг) податок на додаткову вартість на туристський продукт перетворювати в соціальну туристську ренту, що не підлягає оподаткуванню, та повністю спрямовується на підтримку та розвиток СТ;

- здійснення безкоштовної цільової сертифікації;

- звільнення освітніх закладів, що готують фахівців СТ, від податку на майно, податку на утримання житлового фонду та об'єктів соціально-культурної сфери;

- звільнення від оподаткування добровільних внесків юридичних та фізичних осіб, в тому числі іноземних, на підтримку СТ;

- встановлення пільгового проїзду для організованих дитячо-юнацьких та студентських туристських груп упродовж усього року.

Джерелами фінансування та матеріальної підтримки СТ, крім бюджетних коштів, можуть бути: кошти, отримані в результаті туристської та іншої діяльності закладів СТ, платежі у вигляді соціальної туристської ренти, добровільні внески юридичних та фізичних осіб, в тому числі іноземних, на підтримку СТ.

Соціальна туристська рента може утворюватися при наданні туристських послуг шляхом перетворення податку на додану вартість на соціальний туристський продукт у джерело самофінансування СТ, що не підлягає оподаткуванню. Рентні відрахування можуть перерозподілятися між закладами СТ, органами виконавчої влади місцевого та обласного рівня та загальнодержавним органом управління СТ, який необхідно створити.

Тому ще одним наступним кроком повинно стати прийняття Закону України Про соціальну туристську ренту. Запровадження механізму туристської ренти, яка є формою реалізації права власності на туристські ресурси, дозволить отримати додаткове джерело фінансування розвитку СТ, а чіткий розподіл прав власності між органами влади та закладами СТ –

реально визначити соціальний зміст туристської ренти, її соціальну орієнтованість. Враховуючи високу соціальну значущість змістовного відпочинку та повноцінного оздоровлення соціально вразливих верств населення, заклади СТ повинні вирішувати ці питання першочергово у тісній взаємодії з органами місцевої влади. Лише створена в державі система СТ на сучасному етапі здатна дати повноцінний туристський продукт, який би задовольняв потреби учнівської та студентської молоді, людей пенсійного віку, інвалідів та інших соціально вразливих верств населення у відпочинку, оздоровленні, пізнанні навколишнього світу.

ВИСНОВКИ

На основі дослідження у магістерській роботі з проблем соціального туризму автором зроблено такі висновки:

Сутність та специфіка соціального туризму як форми соціальної підтримки населення розглянуті з позицій двох підходів, - широкого та вузького, основу яких склали положення, що рекомендуються Всесвітньою туристською організацією.

Інтеграція ознак, що відображають пріоритет суспільних цінностей та пропорцій між державним регулюванням та ринковою координацією виявляються у вузькому трактуванні соціального туризму переважно як дотаційного. Вузький підхід у розумінні соціального туризму призначений для реалізації громадянських прав на відпочинок, свободу переміщення, охорону здоров'я найбільш соціально вразливих верств населення. При цьому обмежується мета та склад учасників подорожей, набір послуг, що включаються до турпродукту, способи організації його споживання, джерела відшкодування витрат.

У широкому розумінні соціальний туризм відображає масовий характер споживання туристських послуг, що означає широке охоплення подорожами мільйонів людей різного рівня доходів, соціальної та професійної власності, віку тощо. Соціальний характер туризму має множинний прояв через соціальну політику та підтримку держави, виконувани гуманітарні та культурно-виховні функції тощо.

У магістерській роботі розглянуто три основні моделі організації соціального туризму: страхова, накопичувальна та розподільна, дається характеристика їх переваг та недоліків стосовно різних національних особливостей. На основі узагальнення ознак, принципів, організаційно-фінансових підходів до функціонування різних моделей соціального туризму, у роботі обґрунтовано висновок про те, що критерії доступності послуг туризму суттєво різняться внаслідок особливостей, що визначають рівень та

якість життя, структури доходів та витрат громадян окремих держав, ступеня соціально-економічної диференціації населення, відмінностей у показниках середньодушових грошових доходів, частці населення з доходами нижче за прожитковий мінімум тощо. Крім того, існують відмінності в рівні та джерелах доходів, сімейному становищі, професійній приналежності, освіті тощо, що визначають специфічні потреби соціальної підтримки та захисту.

Оскільки страхові, накопичувальні та розподільні моделі соціального туризму різною мірою вирішують проблеми доступності туристських послуг для малозабезпечених верств населення, то є доцільним конкретизувати поняття масової доступності та доступності мінімального соціального стандарту.

На нашу думку, масова доступність послуг туризму - це сукупність економічних, організаційних, правових та інших умов, що дозволяють подорожувати переважній частині населення, що має доходи вище за прожитковий мінімум. Соціальні аспекти туризму у разі реалізуються у вигляді задоволення диференційованих групових та індивідуальних споживчих запитів за рівнем не нижче базового стандарту доступності соціального туру, який відбиває фіксовану ціну компонентів набору соціальних послуг, наданих населенню. Базовий стандарт доступності соціального туру може бути реалізований для громадян із середньодушовими доходами не нижче за прожитковий мінімум як за допомогою страхової, так і накопичувальної моделі організації соціального туризму.

У роботі обґрунтовано, що доступність мінімального соціального стандарту орієнтована на обмежені можливості малозабезпечених громадян, чий середньодушові доходи не досягають прожиткового мінімуму, що не дозволяє їм самим оплачувати туристські послуги. Для цієї категорії громадян послуги туризму або санаторно-курортного лікування мають надаватися на безоплатній основі або у вигляді допомоги. При цьому доступність мінімального соціального стандарту повинна досягатися через нижчі сезонні ціни на туристські послуги.

Реалізація доступності мінімального соціального стандарту, на нашу думку, є доцільною за розподільчою моделлю соціального туризму, коли у змішаному фінансуванні задіяні державний та муніципальні бюджети, кошти благодійних, громадських та інших організацій.

Видається необхідною пропаганда більш активного способу життя, філантропічних ідей для того, щоб члени суспільства прагнули зробити свій внесок у вирішення найнагальніших гострих проблем, добровільно брали участь у громадських справах та роботах.

Проведений у магістерській роботі аналіз дозволив виявити складну адаптаційну ситуацію населення до ринкових умов, що проявилася у погіршенні якості життя за одночасного зростання кількості потенційних отримувачів соціальної допомоги:

- ослаблення соціальних функцій держави призвело до посилення диференціації населення, унаслідок чого стабільно високою залишається частка груп населення з найменшими доходами у розподілі загального обсягу грошових доходів;

- як свідчать дані офіційної статистики за станом 2021 р. понад 45 % домашніх господарств є малозабезпеченими, 8,5 % - вкрай бідними. Особливі матеріальні проблеми відчують домашні господарства з двома і більше дітьми;

- кожне третє домашнє господарство отримувало дотації та пільги, у структурі яких переважала оплата житла, комунальних послуг, транспортних витрат, медичного обслуговування та харчування, тобто. соціальна підтримка первинних життєвих потреб;

- на оплату відпочинку, як можливості відновлення здоров'я, прилучення до культурно-історичних та природних цінностей отримували пільги та дотації 0,8 % від загальної кількості домогосподарств та 1,5 % домогосподарств з дітьми віком до 16 років, причому у регіональному розрізі спостерігалися різкі відмінності у наданні таких видів соціальної допомоги.

Матеріальні проблеми, які стримують зростання споживання послуг організованого відпочинку, зумовлюють необхідність соціальної підтримки окремих категорій населення, зокрема пенсіонерів, осіб з інвалідністю (дорослих та дітей), дітей та підлітків, що залишилися без піклування батьків тощо.

У магістерській роботі розкрито можливості реалізації державної соціальної політики за допомогою цільових комплексних соціальних програм, а також надано аналіз виконання державних цільових програм з питань соціального захисту окремих категорій населення.

Звісно ж, що у сучасному етапі соціальних реформ та монетизації пільг населенню, значне місце у соціальній підтримці малозабезпечених верств населення мають зайняти некомерційні, зокрема благодійні організації. Скоординована діяльність державних, місцевих та незалежних некомерційних організацій у спільній розробці та реалізації соціальних програм дозволяє використовувати нестандартні підходи до вирішення складних соціальних проблем, акумулювати розпорошені ресурси та знаходити ефективні варіанти їх вирішення.

У магістерській роботі обґрунтовано необхідність відродження та активну пропаганду ідей філантропії, залучення до благодійності широких суспільних та приватних сил, що створює передумови для більш ефективного вирішення соціальних проблем та послаблення тиску тягаря соціальних витрат на державний бюджет України.

Щоб підвищити якість соціальної допомоги та послуг, забезпечити зниження витрат на їх надання, відбір організацій, що беруть участь у наданні послуг, проводиться на конкурсній (тендерній) основі.

Видається, що сучасні соціальні технології, спрямовані на подолання соціальної нерівності та соціальної несправедливості, повинні включати методичні підходи до аналізу соціально-економічних ситуацій та вирішення соціальних проблем, а також розробку комплексу заходів щодо їх практичної реалізації. Оскільки переважна частина соціально значимих благ - це блага

спільного споживання з вибірковістю, альтернативністю використання, виникає необхідність застосування соціально-економічних критеріїв відбору, які дозволяють адекватно оцінити ситуацію, що склалася, порівнювати соціальні витрати і соціальні вигоди.

Потреба в організованому туризмі не входить до кола перших життєвих потреб, тому, соціальна допомога на ці цілі має надаватися на заявній основі сім'ям, у яких середньодушовий дохід нижчий за рівень прожиткового мінімуму. Доцільні два варіанти соціальної допомоги:

- по-перше, у вигляді грошових виплат на відшкодування транспортних, екскурсійних витрат тощо;
- по-друге, «натуральний» – надання турів групам чи окремим споживачам.

Відбір тих, хто потребує санаторно-курортних послуг, повинен враховувати переважно медичні показання, тоді як власне туристські послуги повинні надаватися з урахуванням вікових особливостей, зокрема, пріоритет повинен закріплюватися за сім'ями з неповнолітніми дітьми.

Звісно ж, що заявний принцип надання соціальної допомоги як послуг соціального туризму може бути основним, т.к. відбір потребує адресний характер, ефективно використовуються наявні ресурси, розширюється доступність послуг, найповніше реалізуються державні мінімальні соціальні стандарти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александрова С.А., Сова А.Р. Соціальний туризм як інструмент соціально-економічного розвитку країни: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Економіка та управління: сучасний стан і перспективи розвитку», м. Одеса, 23-24 листопада 2017 р., Одеса: ОДАБА, 2017. С. 4–6.
2. Алексєєва Ю. Державне регулювання соціального туризму в Україні. Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентіві України. 2004. Вип. 1. С. 182–191.
3. Асипова Ж.М., Актымбаєва А.С. Сравнительный анализ понятийного аппарата социального туризма // Инновационный менеджмент и технологии в эпоху глобализации: тезисы докладов Междунар. практ. конф. Гоа, Индия, 2014. С. 67-74.
4. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристичні ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування. К.: Київський університет, 2002. 395 с.
5. Благодійність як спосіб життя. // Європа, ЄС, 2004, № 8. С. 16.
6. Бюджетна складова реалізації домінантних напрямів суспільного розвитку: монографія / за наук. ред. Л.В. Лисяк. Дніпропетровськ: ДДФА, 2015. 396 с.
7. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/en/2456-17>.
8. Видатки Державного бюджету України в 2019-2020 роках. Програмна класифікація. URL: openbudget.gov.ua/annual-budget/expreses?class=program.
9. Висновки про результати річного звіту про виконання Закону України «Про державний бюджет України за 2019 рік» / Рахункова палата України. 2020. URL: rp.gov.ua/uploadfiles/Activity/Collegium/2020/9-1_2020/Vysn_9-1_2020/Vysn_9_1_2020.pdf.

10. Відбулося засідання Ради у справах осіб з інвалідністю. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/vidbulosya-zasidannya-radi-u-spravah-osib-z-invalidnistyu>.
11. Влащенко Н.М. Проблеми та перспективи розвитку інфраструктури для потреб інклюзивного туризму. Бізнес Інформ. 2018. № 9. С. 122-126.
12. Гаазька декларація Міжпарламентської конференції з туризму станом на 14 квітня 1989 р. / Міжнародний туризм і право. – Москва : НІМП, 1999. – 241 с.
13. Гопкало Л.М. Соціальний туризм у контексті розвитку ринкової економіки / Л.М. Гопкало // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2004. – № 2. – С. 39-48.
14. Горіна Г.О. Ринок туристичних послуг: монографія. Кривий Ріг: Чернявський Д.О., 2016. 305 с.
15. Гусякова О.Ю. Розвиток механізмів державного регулювання соціального туризму в Україні: автореф. дис. ... канд. держ. упр.: 25.00.02. Запоріжжя, 2010. 22 с.
16. Державна цільова програма «Національний план дій щодо реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю на період до 2020 року». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/706-2012-%D0%BF#Text>.
17. Журавка Ф.О., Овчарова Н.В. Оцінка ефективності реалізації державних цільових програм у соціальній сфері. Бізнес Інформ. 2014. № 6. С. 202-206.
18. Задорожна К.І. Соціальний туризм у системі туристичної галузі: концептуалізація та інтеграція // економіка та управління національним господарством. – 2016. - Випуск II (62). - С. 17-27.
19. Задорожна К.І. Суспільна значущість розвитку інституту соціального туризму в Україні проблеми та їх розв'язання. Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. 2015. Вип. 4. С. 38-46.

20. Звіти про виконання паспортів бюджетних програм за 2019 рік / Дніпропетровська обласна державна адміністрація. 2020. URL: adm.dp.gov.ua/file-storage/sport-2019-zvit-pasportiv.
21. Інформація про мету, завдання та результативні показники бюджетних програм на 2019 рік. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/budzhet/2020/09/220.pdf>.
22. Карчевская Е.Н. Социальный туризм: проблемы и перспективы развития в экологически проблемном регионе. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/212959479.pdf>.
23. Касперович Ю.В., Дешко А.Л. Про удосконалення організації проведення оглядів витрат державного бюджету в сучасних умовах. URL: niss.gov.ua/sites/default/files/2020-08/vytratyderzh-budget.pdf.
24. Квартальнов В., Федорченко В. Туризм социальный: история и современность. К.: Вища шк., 1989. 341 с.
25. Кляп М.П. Сучасні різновиди туризму: навч. посіб. / М.П. Кляп, Ф.Ф. Шандор. – Знання : К., 2011 – 334 с.
26. Козьменко С., Качула С. Соціальні програми як інструмент бюджетної політики людського розвитку та оцінка їх ефективності // Проблеми і перспективи економіки та управління. 2020. № 4(24). – С. 74-87.
27. Колотуха О.В. Сегментація соціального туризму в Україні. Географія та туризм. 2011. Вип. 12. С. 19–23.
28. Колотуха О.В. Соціальний туризм в Україні: проблеми та перспективи розвитку / О.В. Колотуха // Культура народів Причорномор'я. – 2009. – № 176. – С. 125-127.
29. Корнієнко Н.М. Оцінка і моніторинг ефективності бюджетних програм. Економічний часопис-XXI. 2013. № 5-6 (2). С. 31–33.
30. Котенко Т.М. Соціальний вимір розвитку рекреації та туризму: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.07. К., 2016. 240 с.

31. Люта Д.А. Організація соціального туризму в Україні та за кордоном: порівняльний аналіз // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2015. - Вип. 43 (96). – С. 198-202.
32. Манільська декларація по світовому туризму, Мадрид, 1981. – С. 160.
33. Матеріали Всесвітньої конференції з туризму. – Мадрид, СОР, 1981. С. 160.
34. Методика здійснення порівняльного аналізу ефективності бюджетних програм: Лист Міністерства фінансів від 19.09.2013 № 31-05110-14-5/27486. URL: ibser.org.ua.
35. Можаяєва Н.Г. Туризм: підручник для студ. сер. проф. закл. / Н.Г. Можаяєва, О.В. Богинська. – М.: Гардарики, 2007. – 270 с.
36. Монреальська декларація генеральної Асамблеї БІТС «До гуманного та соціального бачення туризму» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cett.es/totcett/files/pdf/article/ca_ES/493.pdf. – Назва з екрана.
37. Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна» [Електронний ресурс]. – Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, 2017. – Режим доступу: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf. – Назва з екрана.
38. Оболенцева Л.В. Розробка концепції стратегії розвитку соціального туризму в Україні: європейський досвід та національні реалії // Проблеми економіки. 2020. № 4 (46). С. 58-66.
39. Оцінка ефективності бюджетних програм за 2019 рік. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Derzhbyudzheth.html>.
40. Перелік регіональних цільових програм, які діють у 2019 році (по напрямкам). URL: https://adm.dp.gov.ua/storage/app/media/uploadedfiles/perelik_regionalnih_cilovih_program_stanom_na_1_01_2019.pdf.
41. Писаревський І. М. Туризм як національний пріоритет: монографія. Харків : ХНАМГ, 2010. 284 с.

42. Про деякі питання запровадження програмно-цільового методу складання та виконання місцевих бюджетів: Наказ Міністерства фінансів України від 26.08.2014 № 836. URL: <https://goo.gl/wZUscq>.
43. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо здійснення оцінки ефективності бюджетних програм : Наказ Міністерства фінансів України від 17.05.2011 року № 608. URL: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article/main?art_id=293133&cat_id=50097&search_program=%ED%E0%EA%E7+608&searchDocarch=1&searchPublishing=1.
44. Про схвалення Концепції застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 вересня 2002 р. № 538-р. URL: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/KR020538.html.
45. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249826501> (дата звернення: 10.11.2020).
46. Про туризм: Закон України за станом на 18 листопада 2003 р. // Верховна Рада України. – К.: Парлам. вид-во, 2004. – 47 с.
47. Реалізація норм Конвенції про права осіб з інвалідністю. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Realizaciya-norm-Konvencii-pro-prava-osib-z-invalidnistyu.html>.
48. Роговий А.В., Забаштанський М.М. Концептуальні засади розвитку соціального туризму в Україні // Індустрія туризму і гостинності в Центральній та Східній Європі. 2021. № 1. С. 79-83.
49. Савченко В.Ф. Регулювання соціального розвитку в Україні через інвестиційно-інноваційні важелі та інструменти. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2019. № 2 (18). С. 163-173. URL: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/184234/183985>.
50. Сенін В.С. Організація міжнародного туризму : підручник / В.С. Сенін. – М.: Фінанси і статистика, 2003. – 400 с.

51. Сердобольская И.О. Государственное регулирование социального туризма и пути его совершенствования в Российской Федерации : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05. М., 2003. 184 с.
52. Середа Н.В. Аналіз ступеню використання маркетингу в організаційно-управлінській діяльності дитячо-юнацьких спортивних шкіл. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2013. № 4. С. 60–64.
53. Соціальний туризм в Україні: чи стане він «дизайнером суспільства та двигуном економічного розвитку». Голос України. URL: <http://www.golos.com.ua/article/170947>
54. Стан виконання державних цільових програм у 2015-2018 рр. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=ukUA&tag=DerzhavniTsiloviProgrami>.
55. Теодорович Л.В., Хомин О.Й. Вирішення проблем соціального туризму України. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія: Економіка. 2010. Т. 145. Вип. 132. С. 43-49.
56. Тимченко О.М. Теоретичні засади та прагматика програмно-цільового методу фінансування вищої освіти в Україні. Фінанси України. 2018. № 11. С. 7–20.
57. Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія. 2-ге вид. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. 463 с.
58. Трофимов Е.Н. Социальный туризм в России и в Европе. Вестник РМАт. 2014. № 3. С. 3-11.
59. Федорченко В.К., Дьорова Т.А. Історія туризму в Україні: навчальний посібник. К.: Вища школа, 2002. 195 с.
60. Феленчак Ю.Б. Підходи до визначення соціального туризму в контексті формування соціальної доктрини туризму. Інноваційна економіка : наук.-виробн. журнал. 2019. № 3-4 (62). С. 119-124.

61. Хитрова О.А. Соціальний туризм: суть, види та зарубіжний досвід // Економіка та управління національним господарством. – 2020. – Випуск 58-1. – С. 74-78.
62. Чугунов І.Я. Бюджетна політика в умовах економічних перетворень. Матеріали I Всеукраїнської конференції «БОГОЛІБСЬКІ ЧИТАННЯ» (м. Переяслав 18 вересня 2020 р.). Переяслав: ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», 2020. С. 8-11.